

Nusret Kujraković

DODATAK O HAFIZIMA U GRADAČCU, MODRIČI, BOSANSKOM ŠAMCU I ODŽAKU

Sažetak

Rad je fokusiran na navođenje, tj. popisivanje hafiza u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku u posljednjih dvije stotine godina. Temeljni kriterij navođenja jeste vezanost hafiza rođenjem ili zaposlenjem za neko od spomenutih mjesta. Ovim istraživanjem obuhvaćeno je 108 hafiza: 55 u Gradačcu, 16 u Modriči, 15 u Bosanskom Šamcu i 12 u Odžaku kod Modriče. Najveći broj hafiza završio je neku od bosanskohercegovačkih medresa, a manji broj medresu ili islamski fakultet u Istanbulu u Turskoj. Većina hafiza obavljala je neku od vjerskih i prosvjetnih službi, a manji broj njih bavio se drugim zanimanjima. Očigledna je njihova društvena angažiranost i doprinos vjerskom, prosvjetnom i kulturnom životu onovremene muslimanske zajednice.

Ključne riječi: *hafiz Kur'ana, Gradačac, Modriča, Bosanski Šamac, Odžak*

1. Uvod

Nemjerljiva je i neosporna važnost hifza/učenja Kur'ana napamet u životu muslimana i muslimanki. To je ibadet najvišeg reda. O tome postoje mnogo-brojni hadisi Muhammeda, a. s. Hafizi Kur'ana uživaju poseban ugled kod muslimana. Njihova uloga u životu muslimanske zajednice vrlo je značajna.¹ Istraživanje pitanja bosanskih hafiza od dolaska islama do danas izuzetno je važno za proučavanje vjerskog naslijeđa muslimana u Bosni i Hercegovini. Bitno je, također, za njihovu opću kulturnu historiju. O hafizima u Bosni i Hercegovini objavljeni su mnogi vrijedni radovi. Iako najobimnija, studija r. hafiza dr. Fadila Fazlića predstavlja svojevrstan sažetak svih dosadašnjih radova o hafizima u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina. Ona je poslužila kao dobar poticaj istraživačima da rade dodatna istraživanja, jer je uočeno da objavljena literatura, zbog širine teme, dugog vremenskog isječka i nedostupnosti izvora, nije obuhvatila sve hafize. Tako je nastao i ovaj rad, čiji prvenstveni cilj nije da kompilira, nego da donese podatke o novim hafizima koji su ostali izvan domašaja postojeće objavljene literaturne građe i da upotpuni biografije hafiza o kojima je već u određenoj mjeri pisano.

¹ O vrijednosti hifza Kur'ana vidjeti: dr. hfz. Halil Mehtić, *Vrijednost učenja Kur'ana*, IPF u Zenici, Zenica, 2010. i dr. hfz. Safet Halilović, *Hifz – učenje Kur'ana napamet*, IPA u Zenici, Zenica, 2003.

Ovaj je rad ograničen tematski, prostorno i vremenski. Obrađuje biografije hafiza u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku kod Modriče, odnosno na užem dijelu Bosanske Posavine, u posljednjih 200 godina. Izbor ovako koncipirane teme rada, osim znanstvenim razlozima, potaknut je i historijski vrlo tijesnim raznovrsnim vezama spomenutih mjesta. U jednom podužem historijskom razdoblju, od osnivanja kapetanije početkom 18. stoljeća do polovine 20. stoljeća, Gradačac je postao središte, kotar ili srez ovog dijela Bosne i Hercegovine, odnosno, geografski bliže određeno, Bosanske Posavine. Spomenuta mjesta bila su teritorijalno, administrativno, ekonomski, politički, kulturno i vjerski povezana s Gradačcom kao sjedištem kotara ili sreza. Posebno treba istaći činjenicu da je krajem 19. pa sve do 60-ih godina 20. stoljeća samo u Gradačcu postojalo Kotarsko/Sresko Vakufsko povjerenstvo. U Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku postojali su samo džematski medžlisi (današnji džematski odbori), kao niže organizacione jedinice, koje su pripadale Vakufskom povjerenstvu u Gradačcu.²

Stoga se istraživanju teme ovog rada pristupilo na ovaj način. U realizaciji ovog istraživačkog zadatka korišteni su arhivski izvori, objavljena literatura i razgovori s pojedincima koji su imali važne podatke o nekom hafizu iz svoje uže ili šire porodice.³

Kriterij izbora hafiza koje obrađuje ovaj rad jeste vezanost hafiza mjestom rođenja ili mjestom zaposlenja za navedene gradove. Dakle, predmetom ovog istraživanja bili su hafizi rođeni u navedenim mjestima, bilo da su radili u njima ili u nekim drugim mjestima, kao i hafizi rođeni u drugim mjestima, ali su radili u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu ili Odžaku. U rad su uvršteni hafizi koji su obavljali vjerske službe ili su se bavili nekim drugim poslovima.

2. Hafizi u Gradačcu

Hadži hafiz Ahmed-ef. Mulaibrahimović Svirac

Muftija hadži hafiz Ahmed-ef. Mulaibrahimović zvani Svirac, sin hadži Osmanov, rođen je krajem 18. stoljeća u Biberovu Polju, općina Gradačac.

2 O organizaciji Islamske zajednice u ranijem razdoblju vidjeti: Muhamed Salkić, *Ustavi Islamske zajednice*, El-Kalem, Sarajevo, 1422/2001.

3 Radi pojednostavljenja citiranja arhivskih izvora sačinjen je poseban Fond vjerskih službenika, koji je dio arhive Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Ovaj Fond obuhvata sve dokumente koji se odnose na vjerske službenike (imame, hatibe, muallime, muderrise i mujezine). To su osobnici službenika, rješenja, dekreti, spiskovi službenika, prijepisi dekreta, popisi mekteba i drugi predmetni akti. Spomenuti dokumenti navedeni su na kraju rada u literaturi i izvorima. Ako drugačije nije naznačeno, radi uštede prostora, u ovom radu koristit će se navod "Fond vjerskih službenika" umjesto citiranja dotičnih dokumenata.

Završio je Murat-kapetanovu medresu u Gradačcu pred čuvenim muderrisom šejhom hadži Hasan-ef. Muslimovićem. O tome govori idžazetnama koju je dao svom sinu Ahmedu Hilmi-ef. Muftiću.⁴ Gradačački muftija hadži hafiz Ahmed-ef. Mulaibrahimović (Svirac) bio je jedna od najutjecajnijih i najuglednijih ličnosti u Bosni i Hercegovini početkom 19. stoljeća sve do smrti 1883. godine. On je jedan od najistaknutijih članova znamenite gradačačke porodice Muftić, koja je odigrala značajnu ulogu u vjerskoprosvjetnom i kulturnom životu muslimana Gradačca i okolice.⁵

Spadao je u red istaknutih intelektualaca svoga vremena. Isticao se u vjerskim znanostima. Bio je veliki entuzijasta, naučnik, prosvjetitelj i reformator.

Veoma obrazovan, poznavalac arapskog, osmanskog i perzijskog jezika, hatib i imam, komentator Kur'ana, muderris, gradačački muftija i vakif.⁶ Po ugledu i znanju, jedna od značajnijih ličnosti Bosanskog ejaleta. Hadži hafiz Ahmed-ef., kako ističe Ahmed Dževdet-paša 1864. godine, ubrajan je u red najutjecajnijih i najuglednijih Bošnjaka u tzv. "erkjani ejalet Bosne" zajedno sa sarajevskim, travničkim i mostarskim muftijom.⁷ Zanimljive su veze ulemanskih porodica Muftića iz Gradačca i Korkuta iz Travnika. Naime, hafiz Ahmed-ef. je poslao svoga sina Ahmeda Hilmi-ef. u Travnik na tromjesečni studij kod Muhameda Hazim-ef. Korkuta. Na zahtjev svog oca, taj isti Muhamed Hazim-ef. boravio je u Gradačcu i izučavao nauke pred šejhom hadži Hasan-ef. Muslimovićem. Ove veze Korkuta s Gradačcom i njegovom ulemom nisu istaknute u dovoljnoj mjeri.

Muftija hadži hafiz Ahmed-ef. bio je vrijedan pisac. Napisao je *Putopis na hadž* na turskom jeziku, koji je zagubljen.⁸ Na komentar Kur'ana *Tefsir*

4 Nusret Kujraković, "Dokumenti o gradačačkom muftiji hadži hafizu Ahmed-ef. Mulaibrahimoviću (Svircu)", u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XXIX–XXX, Sarajevo, 2009, str. 246–247.

5 Prvi rad o ovoj porodici napisao je hafiz Mahmut ef. Traljić. On je osnova svih radova drugih autora koji su djelomično nadopunjavali biografiju ove porodice novim podacima. Vidjeti: Mahmut Traljić, *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*, Gradačac, 1974. Također, vidjeti: Ahmed Mehmedović, "Alimske porodice: Mulaibrahimović-Muftić (Svirac)", u: *Novi Muallim*, časopis za obrazovanje i odgoj, god. VIII, 2007, br. 31, str. 88–93; Nusret Kujraković, "Dokumenti o gradačačkom muftiji...", str. 239–248; Fadil Fazlić, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina (1860–2010)*, Fakultet islamskih nauka i IC El-Kalem, Sarajevo, 2011, str. 375–376.

6 O njegovu službovanju i vakufu vidjeti: Nusret Kujraković, "Dokumenti o gradačačkom muftiji...", nav. čl., str. 241–246.

7 Mahmut Traljić, nav. dj., str. 14–15; Hamdija Kreševljaković, "Dževdet-pašina pisma o Bosni iz 1864. godine", u: *Novi behar*, 15. maj 1932, br. 21 i 22, str. 289. Tada je muderris medrese Kuršumlije i sarajevski muftija bio Hilmi-ef. Omerović, kasniji reisul-ulema, Mustafa Sidki-ef. Karabeg, mostarski muftija i muderris, a Derviš Muhamed-ef. Korkut zvani Sidi-muftija, muftija travnički i muderris Elči Ibrahim-pašine medrese.

8 Uvršten je u red pisaca i stvaralaca na orijentalnim jezicima. Vidjeti: Mehmed Handžić,

Dželalejn napisao je glosu. Nije poznato gdje se nalazi. Iza sebe je ostavio jedan rukopis *Medžmu' u lata 'if*.⁹ Utemeljitelj je vlastite porodične biblioteke, koja je neprekidno djelovala oko sto deset godina (1834–1944).¹⁰ On je prvi poznati muderris Svirac medrese u Gradačcu. Muderisku dužnost obavljao je pedeset godina. Na mjesto muftije u Gradačcu postavio ga je šejhul-islam Muhammed Saduddin 1858. godine. Muftijsku dužnost vršio je dvadeset pet godina, odnosno od 1858. do smrti 1883. godine.¹¹ Bio je postavljen za turbedara Revdai-mutahhere u Medini 1814. godine i za šejha nakšibendijskog reda 1857/58. godine.¹²

Ženio se dva puta. Imao je tri sina i jednu kćerku. Sin Ahmed Hilmi bio je od jedne, a Muhamed, Abdulkadir i Saima od druge žene. Njegova druga žena bila je hadži Hanifa-hanuma, kćerka Atif-age Dizdara i umrla je 1891. godine.¹³ Dva njegova sina, Ahmed Hilmi i Muhamed, bili su muderrisi, imami i hafizi, unuk Hasib hafiz, a praunuk Hazim doktor pravnih nauka. Njegov sin Abdulkadir završio je Šerijatsku sudačku školu. Umro je veoma mlad 1901. godine. Muftija Ahmed-ef. umro je 1883. godine i ukopan je u haremu Sviracke džamije u Gradačcu. Nije poznata lokacija njegova mezara.

Hafiz Ahmed Hilmi-ef. Muftić

Hafiz Ahmed Hilmi-ef. Muftić, sin hadži hafiza Ahmed-ef. Mulaibrahimovića Svirca, gradačackog muftije, rođen je 1858. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu 1881. godine i dobio idžazet¹⁴ od svog oca hadži hafiza Ahmed-ef. Hafiz je postao u dvanaestoj godini života. Pred travničkim muftijom Muhamedom Hazim-ef. Korkutom u Travniku je izučavao islamske

Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana, Sarajevo, 1933, str. 51–52; Hazim Šabanović, *Književnost muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 589.

9 Rukopis R–8981, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. Osman Lavić, *Katalog GHB*, London – Sarajevo, 2005, sv. 14, str. 263.

10 Detaljnije o ovoj biblioteci vidjeti: Nusret Kujraković, “Privatna biblioteka gradačacke porodice Muftić i njen utemeljitelj gradačacki muftija hadži hafiz Ahmed ef. Mulaibrahimović (Svirac)”, u: *Bosniaca*, časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, 2009, br. 14, str. 103–112.

11 Nusret Kujraković, “Dokumenti o gradačackom muftiji...”, nav. čl., str. 241.

12 Isto.

13 Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, dopis br. 390 iz 1891. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

14 Idžazetnama (ar.-perz.), skraćeno idžazet: svjedodžba, diploma o završenim teološkim naukama. Osnovno značenje: idžaza – dozvola, name – pismo, pismena isprava. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom jeziku*, peto izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1985, str. 340.

nauke tri mjeseca.¹⁵ Poslije smrti svog oca, preuzeo je muderisku dužnost u Svirac medresi koju je obavljao od 1883. do smrti 1934. godine. Imamsku i hatibsku dužnost obavljao je u Sviračkoj i Husein-kapetanovoj džamiji u Gradačcu. Biran je u najviša tijela Islamske zajednice: Hodžinsku izbornu kuriju i Vakufsko povjerenstvo. Bio je potpredsjednik i član Šerijatskog suda u Gradačcu.¹⁶ Poznavao je orijentalne jezike. Bio je izuzetno obrazovan, dobar imam, hatib i vaiz. Krasila ga je blagost i gostoljubivost. Na savremen način tumačio je islamske propise. Podržao je reformatorske ideje reisul-uleme Džemaludin-ef. Čauševića. Istakao se kao izuzetan domaćin i uspješan privrednik. Smatran je duhovnim ocem Gradačca i okolice. Imao je dva sina: Hasiba i Ahmeda Ragiba i četiri kćerke: Nesibu, Saimu, Ešrefu i Eminu. Sva njegova djeca, osim Emine, umrla su prije njega. Sin Hasib završio je medresu i hifz. Bavio se poljoprivredom i povremeno bio imam i mutevelija Sviračke džamije. Hafiz Ahmed Hilmi-ef. živio je u današnjem prigradskom naselju Vida I.

Hafiz Ahmed Hilmi-ef. umro je 11. februara 1934. godine i ukopan je u haremu Sviračke džamije. Nadgrobni epitaf sastavio mu je njegov poštovalac Salih-ef. Bašić. Na njemu je, uz ostalo, napisano: "Za svog života kod svakoga bio je poznat kao vrlo blag. U njegovoj okolini svijet je slijedio ovog ispravnog čovjeka radi njegove riječi, koja je djelovala, a radi zdravih misli i zdrave pameti njegove." O poštovanom muderrisu svoje utiske i sjećanja ostavili su Jusuf-ef. Bilajac, hafiz Abdulah-ef. Hodžić, Husejn-ef. Kavazović, hafiz Zaim-ef. Huskanović i Mehmed-ef. Kavazović.¹⁷

Hafiz Muhamed-ef. Muftić

Hafiz Muhamed-ef. Muftić, sin hadži hafiza Ahmed-ef. Mulaibrahi-movića Svirca, gradačačkog muftije, rođen je 1875. godine u Gradačcu.

15 O tome svjedoči i jedan dokument koji se nalazi uz njegovu idžazetnamu pohranjenu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Arhiva turskih dokumenata GHB, Idžazetnama A-4520/TO. U tom dokumentu travnički muftija Muhamed Hazim-ef. Korkut, koji za sebe kaže da je sluga siromašnih nakšibendija, daje idžazet hafizu Ahmedu Hilmi-ef. Muftiću, muderrisu u Gradačcu, da uči vird koji se sastoji od učenja istigfara 101 put, salavata 101 put i kelimei-tevhida 500 puta. Autor ovog rada posjeduje kopije idžazetname i dokumenta.

16 Sadik Šehić, *112 godina Gradačačkog suda*, Općinski sud u Gradačcu, Gradačac, 1999, str. 183.

17 Mahmut Traljić, nav. dj., str. 17–31; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 377–378; Ahmed Mehmedović, nav. čl., str. 92; H. M., "Merhum hafiz Ahmed ef. Muftić", *Gajret*, 1934, br. 4, str. 72; *Hikmet*, 1933/34, br. 56, str. 250–251, *Preporod*, 1974, br. 18, str. 3, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, 1974, br. 11–12, str. 510–511; Kujraković Nusret, *Husein-kapetanova džamija i džemat Husejnija u Gradačcu*, monografija povodom 180. godišnjice od izgradnje, Medžlis Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 2006, str. 21.

Školovanje u Svirac medresi započeo je pred svojim ocem, a završio pred polubratom Ahmedom Hilmi-ef. Od njega je dobio idžazet i pred njim položio hifz Kur'ana. Poznao je orijentalne jezike. Imamsku dužnost vršio je u Sviračj džamiji. Jedno vrijeme bio je vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi u Gradačcu. Dužnost vaiza vršio je od 1895. godine. Mudersku dužnost u Svirac medresi preuzima nakon smrti Ahmeda Hilmi-ef. 1934. godine i vrši je do smrti 20. maja 1944. godine. Ukopan je u haremu Sviračke džamije pored polubrata Ahmeda Hilmi-ef. Muftića.¹⁸ Muderris hafiz Muhamed-ef. bio je oženjen iz Gračanice iz porodice Prohić. Imao je tri sina i kćerku. Dva sina i kćerka umrli su veoma mladi u dobi između 18. i 22. godine života. Najduže je živio njegov najmlađi sin Zijahudin koji je bio oženjen od muderrisa hafiza Mehmed-ef. Kovačevića.¹⁹

Hafiz Hasib-ef. Muftić

Hafiz Hasib-ef. Muftić, sin Ahmeda Hilmi-ef., rođen je 1877. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu i hifz položio pred svojim ocem. Njegovo glavno zanimanje bila je poljoprivreda. Povremeno je vršio imamsku i mutevelijsku dužnost u Sviračkoj džamiji. Bio je oženjen iz Bosanskog Šamca iz porodice Alibegović koja se doselila iz Užica. Imao je četiri sina i četiri kćerke: Hazima, Asima, Ismeta, Isama, Maksumu, Hazimu, Asimu i Mutesimu.²⁰ Njegov sin Hazim doktorirao je pravo u Zagrebu. Hafiz Hasib umro je 2. maja 1929. godine.²¹

Hafiz Abdulah-ef. Moranjak

Hafiz Abdulah-ef. Moranjak rođen je 1885. godine u Gradačcu. Završio je osnovno i srednje medresansko obrazovanje u rodnom mjestu. U prvi razred Svirac medrese u Gradačcu bio je upisan 1898. godine. Nakon toga, 1906. godine, odlazi u Istanbul, gdje je diplomirao na Teološkom fakultetu 1914. godine. U Prvom svjetskom ratu postavljen je za vojnog imama. Poslije za-

18 Mahmut Traljić, nav. dj., str. 16; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 379; Ahmed Mehmedović, nav. čl., str. 92; Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

19 Podatke o hafizovoj djeci dobio sam u januaru 2012. godine od Zijahudinovog sina rhm. Muhameda Muftića koji je umro 14. 4. 2012. godine. Zijahudin je imao petero djece: Behiju, Sehiju, Ahmeda, Muhameda i Begzadu.

20 Podatke o hafizovoj djeci dobio sam 6. 10. 2011. godine od njegova unuka Ahmeda Muftića, sina Asimovog.

21 Mahmut Traljić, nav. dj., str. 20; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 378; Ahmed Mehmedović, nav. čl., str. 92. O doktoru Hazimu Muftiću vidjeti: Mahmut Traljić, nav. dj., str. 22–23; Mahmut Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, Sarajevo, 1998, str. 194–200 i *Takvim*, 1977, str. 212–216.

vršetka rata 1918. godine imenovan je za muderrisa u medresi u Jajcu. Tu je dužnost obavljao do 9. februara 1921. godine kada je imenovan za muftiju u Bihaću. Nakon ukidanja muftijstava u Bihaću i Travniku 1930. godine, dužnost šerijatskog kadije obnašao je u Štipu, Tetovu i Gnjilanu. U kadijskoj službi u spomenutim mjestima ostao je do 1941. godine. Te godine preuzima kadijsku dužnost u rodnom Gradačcu do kraja 1945. godine kada odlazi u penziju. Nakon smrti muderrisa Muhamed-ef. Muftića, odlukom Ulema-medžlisa od 30. oktobra 1944. godine naimenovan je za muderrisa i upravitelja Svirac medrese, ali tu dužnost nikada nije preuzeo. Umro je u Banjoj Luci 1964. godine. Ukopan je u haremu Gazanferije džamije do kabura reisul-uleme hafiza Ibrahim-ef. Maglajlića.²²

Hafiz Mehmed-ef. Kovačević

Hafiz Mehmed-ef. Kovačević rođen je 1860. godine u Glamoču. U rodnom mjestu završio je osnovno obrazovanje. Visoke islamske nauke završio je u Istanbulu. Muderisku dužnost vršio je u Murat-kapetanovoj medresi u Gradačcu od 1892. do ujedinjenja ove medrese sa Svirac medresom 1917. godine. Prema zapisniku od 15. februara 1898. godine, muderris Mehmed-ef. Kovačević izjavio je da je na molbu građana došao da bude muderris na Muradiji 1892. godine uz plaću od 700 forinti. Na zahtjev muderrisa Kovačevića br. 342 od 4. februara 1903. godine Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo odobrilo je da se Ahmet-ef. H. Šakić odredi za muderrisova pomoćnika/muavina. Pomoćnik muderrisa Ahmet ef. bio je upisan u ovu medresu 1893. godine.²³ Kada se u Gradačcu otvorila Mektebi-ibtidaija 1894. godine, hafiz Mehmed-ef. postavljen je za prvog muallima uz plaću od 400 forinti. Prvi muallim na gradačackoj Mektebi-ibtidaiji bio je od 1894. do 1915. godine. Imao je sina Mehmeda i šest kćerki: Hafizu, Nuru, Pašu, Safiju, Džemilu i Mejasu. Sin Mehmed završio je Behram-begovu medresu u Tuzli, ali nije radio kao imam. Hafiz Mehmed ef. Kovačević umro je 26. decembra 1927. godine i ukopan je u mezarju Kadić-Bašča u Gradačcu.²⁴

22 Mahmut Traljić, nav. dj., str. 20; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 379–380.

23 Spisak učenika Muradije od 20. 12. 1906. godinu. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac za 1906.

24 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Podatke o djeci hafiza dobio sam od njegove unuke Sadike Sarajlić rođ. Džaferović (1931–2011) prilikom našeg razgovora 17. 6. 2008. godine. Njezina majka Paša bila je udata za Osmana Džaferovića; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 285. Tu je naveden samo podatak da je Kovačević bio muderris u Gradačcu.

Hafiz Abdulah-ef. Hodžić

Hafiz Abdulah-ef. Hodžić, sin Abdulahov i Eminin, rođen je 19. augusta 1909. godine u Gornjem Srebreniku, općina Srebrenik. Završio je Svirac medresu u Gradačcu. Hifz je učio i položio pred muderrisom Muhamed-ef. Muftićem. Hafiska dova proučena je 13. augusta 1937. godine u džamiji Husejniji u Gradačcu. Svoj radni angažman u Islamskoj zajednici počinje 1935. godine. Tada je postavljen za muzakeredžiju/korepetitora u Svirac medresi, drugog muallima na dvogodišnjem mektebu u Gradačcu i mujezina u Husejniji. Uz korepetitorsku službu pomagao je muderrisu u izvođenju nastave iz predmeta: kiraet, fikh, arapski jezik i kaligrafija. Nakon smrti muderrisa Muftića, a do dolaska Ragib-ef. Kazaferovića za muderrisa i upravitelja medrese, hafiz Abdulah je realizirao nastavni proces i upravljao medresom do njezina zatvaranja 1947. godine. On nije imao zvanično postavljenje za muderrisa od Ulema-medžlisa u Sarajevu. Poslije smrti hafiza Muhamed-ef. Muftića 1944. godine radi kao imam i hatib u Sviračkoj džamiji. Njegova kompletna biblioteka predata je Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu kao vakuf. Tom je prilikom uvakufljeno 9 rukopisa i 249 štampanih djela.²⁵ Bio je oženjen s Esmom, kćerkom Raifa Hadžihafizovića iz Gradačca. Imao je petero djece: sina Muhameda i kćerke Eminu, Rašidu, Besimu i Ruvejdu.²⁶ Hafiz Abdulah preselio je na ahiret 14. aprila 1980. godine. Dženazu mu je klanjao mlađi brat hafiz Nurudin-ef. Hodžić, nekadašnji imam u Tuzli. Ukopan je u haremu Sviračke džamije u Gradačcu.²⁷

Hafiz Mustafa-ef. Imamović

Hafiz Mustafa-ef. Imamović rođen je 1853, a umro 1918. godine u Gradačcu. Naukovanje je završio u Istanbulu. Dužnost imama Husejnije vršio je od 1872. do smrti 1918. godine.²⁸ Bio je društveno vrlo angažiran. Član kotarskog medžlisa bio je 1887. i 1892. godine, također i član šerijatskog

25 Kopiju zahvalnice Gazi Husrev-begove biblioteke hadži hafizu Abdulah-ef. i njegovoj porodici posjeduje autor ovog rada.

26 Ovaj podatak dobijen je 8. 8. 2012. godine od hafizove unuke Melihe Kavazović-Hećimović.

27 Dekret Ulema-medžlisa br. 2424/45 od 18. 2. 1945. godine, br. 3323/35 od 3. 11. 1935. godine, br. 2394/35 od 18. 10. 1935. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac; *El-Hidaje*, 1936–37, br. 10, str. 164; *Preporod*, 1. juli 1980, br. 13, str. 10; Mahmut Traljić, nav. dj., str. 16; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 410.

28 Naslijedio je umrlog Husein-ef. Čaršimamovića, sina hadži Hasana, koji je umro 1872. godine i ukopan je u haremu Husejnije. Vidjeti: Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knjiga II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977, str. 178–181.

suda u Gradačcu.²⁹ Biran je u džematski medžlis Gradačac. Nakon smrti hadži Ahmed-bega postavljen je 1903. godine za privremenog muteveliju vakufa Gradašćevića. Na toj dužnosti ostaje do polovine 1906. godine. Često je bio inkasant ovog vakufa. Od njega je dužnost preuzeo Mustaj-beg Gradašćević.³⁰ Ukopan je u haremu džamije Husejnije u kojoj je decenijama služio.

Hafiz Ibrahim-ef. Sendić, sin Ahmetov

Hafiz Ibrahim-ef. Sendić, sin Ahmetov, rođen je 1871. godine u Gradačcu. Završio je osnovnu školu i Svirac medresu. Živio je u gradskoj mahali Čaršija. Dužnost imama u džamiji Husejniji obavljao je od 1. januara 1928. do kraja 1952. godine, a hatibsku dužnost od 1937. godine. Predavao je islamsku vjeronauku u narodnoj osnovnoj školi u Gradačcu od 1921. godine do prelaska na dužnost u Husejniji. Hafiske mukabele tokom ramazana učio je s drugim hafizima u Husejniji od 1928. godine. Kao muallim ženskog mekteba radio je od 1903. do 1916. godine. Na zahtjev Vakufskog povjerenstva u Gradačcu razriješen je dužnosti imama tek 31. 1. 1953. godine. Za muteveliju vakufa begovske porodice Gradašćević postavljen je dekretom Vakufsko-mearifskog saborskog odbora broj 13533/18 od 10. augusta 1918. godine. Spomenutim vakufom upravljao je u razdoblju od 1918. do 1925. godine i od 1941. do 1952. godine. Na imamskoj i mutevelijskoj dužnosti naslijedio ga je hafiz Džemal-ef. Hodžić zvani Gagić. Hafiz Ibrahim umro je 1953. godine i ukopan je u haremu džamije Husejnije u Gradačcu.³¹

Hafiz Ibrahim-ef. Sendić, sin Sadikov

Hafiz Ibrahim-ef. Sendić, sin Sadikov, rođen je 1875. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Radio je kao muallim ženskog mekteba u mahali Svirac od 1925. godine do smrti 1945. godine. Nadoknadu za mektepsko podučavanje primao je iz Sendića evladijet vakufa. Nije obavljao imamsku dužnost. Učio je ramazanske hafiske mukabele. Bio je oženjen sa Šerifom Trto iz Donjeg Vakufa. Imao je tri sina i kćerku Šerifu. Sinovi Sakib i Muharem bili su brice, a Avdo obućar. Umro je 1945. godine i ukopan je u Sendića mezarju u Gradačcu.³²

29 Sadik Šehić, nav. dj., str. 124. i 183.

30 Nusret Kujraković, nav. dj., str. 20–21; *Analni GHB*, knjiga XXXII, 2011, str. 73; Esad Sarajlić, *Gradačac sa okolinom u prošlosti*, BZK Preporod Gradačac, Gradačac, 2008, str. 322–323; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 377.

31 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. *Analni GHB*, knjiga XXXII, 2011, str. 74–75. U Fazlićevoj knjizi o hafizima nije spomenut.

32 Osobnik Sendića, džematski medžlis Gradačac, Birački spisak od 31. 8. 1945. godine i Azbučni imenik, biračko mjesto II iz 3. 12. 1936. godine. Arhiva Medžlisa Islamske

Hafiz Mustafa Duraković

Hafiz Mustafa Duraković, sin hadži Salihov, rođen je 1863. godine. Bio je veoma sposoban političar, uspješan privrednik, svestrano obrazovan, društveno angažiran i vrlo utjecajna ličnost. Bio je gradonačelnik Gradačca od 1912. do 1914. godine, općinski zastupnik 1892, 1894, 1906, 1908, 1911. i 1918. godine, član Vakufskog povjerenstva u Gradačcu 1909. i 1912. godine te član Šerijatskog suda u Gradačcu. Stekao je veliko imanje. Registrirao je firmu u Gradačcu i u registar poduzetnika upisan je 1884. godine. Imao je svoj mlin u Bosanskom Šamcu. Imao je dva sina: Saliha i Salima. Salih je bio općinski zastupnik 1912. godine i gradonačelnik za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Nije se aktivno bavio imamskim poslom. Zabilježeno je da je povremeno učio ramazanske hafiske mukabele u Husejniji, kao naprimjer 1906. godine s hafizima Sejfulahom Tufekčićem, Sejfom Husićem i Husejnom Mulabegićem.³³ Umro je 1928. godine. Ukopan je u mezarju Buban u Gradačcu.

Hafiz Halil-ef. Kavazović

Hafiz Halil-ef. Kavazović, sin Mustafin i Hurijin rođ. Golać, rođen je u Jelovče Selu. Zvali su ga Mujo Kavaz. Bio je oženjen s Eminom, kćerkom hafiza Abdulah-ef. Tokića iz Toka. Imao je dva sina, Hasana i Husejna, i kćerku Eminu. Njegov sin Hasan pohađao je medresu, a unuk od ovog sina je hafiz Ejjub-ef. Od njegova sina Husejna, unuci Mehmed, zvani Mula Meho, i Refik završili su medresu i bili imami u mnogim mjestima u Bosni i Hercegovini. Njegovi prauunci, Ishak-ef., sin hafiza Ejjuba, i Muhamed-ef., sin Muje, bili su imami. Po kazivanju hafiza Šemsudin-ef. Kavazovića, hafiz Halil bio je prvi poznati imam u Jelovče Selu. Umro je 1900/01. godine. Ukopan je na Ešči mezarju u Jelovče Selu. Prijevod tariha na njegovu nišanu glasi: "Ponizni, siromašni, grijeha svojih svjestan i manjkavosti, potrebiti milosti svoga Gospodara Koji oprašta, Halil hafiz ibn Mustafa Kavazović preselio je s prolaznog svijeta na vječni. Fatiha za njegovu dušu." 1318. po Hidžri/1900–1901. godine.³⁴

zajednice Gradačac. Podatke o djeci hafiza dobio sam od njegova unuka Fahre 27. 3. 2006. godine.

33 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1906. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. O političkim funkcijama hafiza Durakovića vidjeti: Esad Duraković, nav. dj., str. 157, 160, 179, 277–279, 316, 320. i 322–323, a o njegovim sinovima str. 323, 391, 406. i 409. U Fazlićevoj knjizi o hafizima pogrešno je navedeno da je iz Gračanice. Vidjeti: Fadil Fazlić, nav. dj., str. 367.

34 Fadil Fazlić, nav. dj., str. 381–382. Treba napomenuti da hafiz Halil-ef. nije mogao biti, kako se netačno spominje, prvi imam džamije u Jelovče Selu koja je tek napravljena 1922. godine, jer je umro 1900/01. godine. Računanje hidžretskih godina u godine nove

Hadži hafiz Ejub-ef. Kavazović

Hadži hafiz Ejub-ef. Kavazović, sin Hasanov i Ajišin, rođen je 10. aprila 1922. godine u Jelovče Selu, općina Gradačac. Mektepsko obrazovanje završio je u rodnom mjestu, a osnovnu školu u Gradačcu. Završio je Svirac medresu u Gradačcu, a jedno vrijeme pohađao je i Čačak medresu u Brčkom. Tokom školovanja u Svirac medresi završio je i hifz Kur'ana pred svojim muderrisom hafizom Muhamed-ef. Muftićem. Svoju imamsku, hatipsku i mualimsku službu započeo je u džamiji Bukvari u Gradačcu od 1943. do 1946. godine. Nakon odsluženja vojnog roka, od 1949. godine pa do smrti, radio je u Jelovče Selu. Jedno vrijeme bio je i predsjednik Odbora IZ i vjersko-prosvjetni referent. Istakao se kao marljiv, predan i obrazovan imam. Osim toga, bio je društveno angažiran na raznim poslovima u svom džematu. Umro je 26. januara 1982. godine i ukopan je u Jelovče Selu. Njegovoj dženazi prisustvovalo je oko dvije hiljade ljudi.³⁵ Dženazu mu je klanjao sin Ishak-ef. Kavazović. Hafiz Ejjub oženio se sa Šahdanom Osmić iz Biberova Polja. Imao je dva sina, Ibrahima (u. 1975) koji je završio Pedagošku akademiju u Tuzli, i Ishak-ef., svršenika Gazi Husrev-begove medrese i imama, te kćerku Mersiju, udatu za Zahida Bričića iz Vučkovaca.³⁶

Hafiz Muhibija-ef. Kavazović

Hafiz Muhibija-ef. Kavazović, sin Halilov i Bejhin, rođen je 1919. godine u Jelovče Selu kod Gradačca. Mektepsko obrazovanje završio je u rodnom mjestu i Svirac medresu u Gradačcu. Tokom školovanja u medresi završio je i hifz Kur'ana. Po Osmanu Kavazoviću, hafiz Muhibija bio je oženjen Fatimom Osmić, kćerkom Smajla iz Biberova Polja s kojom ima dva sina, Muhameda, profesora njemačkog jezika, i Ahmeda, profesora bosanskog jezika, te kćerku Behiju. Prvo imamsko službovanje počelo je u selu Iverovac od 1943. do 1946, kada prelazi u Rajsku Donju, gdje ostaje do 1954. godine. S područja Gradačca 1954. godine prelazi u Staru Suhaču – Odbor Islamske zajednice Bosanski Novi i tu ostaje dvije godine. Godine 1956. prelazi na područje Odbora Islamske zajednice Prijedor i susjedni Odbor Kozarac, gdje služi u džematima: Rizvanovići, Bišćani, Hrnići i Brežićani sve do 1979. godine kada prelazi na područje Odbora Islamske zajednice Sanski Most, u džemat Stari

ere vidjeti: Zejnil Fajić, *Tabelarni pregled hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere*, Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1982, str. 110.

35 Osman Kavazović, "Hadži hafiz Ejjub ef. Kavazović", u: *Glasnik VIS-a*, 1982, broj 3, str. 367–368. Fotografija hafiza Ejjub-ef. Kavazovića u *Preporod*, 1982, br. 7, str. 18; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 383.

36 Podatke o hafizovoj djeci dobio sam od njegova sina Ishak-ef. dana 11. 4. 2012. godine.

Majdan, gdje ostaje do smrti. Njegova osnovna gesla u radu sa džematlija-ma bila su: blagost, razumijevanje i sabur. Umro je 6. augusta 1986. godine. Ispraćaj rahmetlije iz mjesta posljednjeg službovanja u rodno mjesto Jelovče Selo kod Gradačca obavljen je 7. augusta uz prisustvo njegovih kolega imama s područja Odbora Islamske zajednice Sanski Most, Prijedor i Kozarac, te njegovih džematlija iz Starog Majdana kao i džematlija iz susjednih džemata.³⁷

Hafiz Muharem-ef. Čandić

Hafiz Muharem-ef. Čandić, sin Mustafin i Dervišin rođ. Selimović, rođen je 1928. godine u Jelovče Selu kod Gradačca. Mekteb je završio u rodnom mjestu, a zatim i Svirac medresu u Gradačcu. Za vrijeme svog službovanja u Rakovčanima kod Prijedora naučio je Kur'an napamet za šest mjeseci. Njegov muhaffiz bio je Mehmed Malkoč. Hafiska dova proučena je 2. decembra 1956. godine u džamiji u Rakovčanima. Usprkos velikoj hladnoći dovi je prisustvovao velik broj džematlija sa šireg područja Prijedora. Bio je prisutan 21 imam među kojima su bila tri hafiza. Uz ostale, dovi su prisustvovali imami: hafiz Ejjub Kavazović, Džemal Omerčić, Samid Mešanović, Samid Omerović, Ibrahim Brkić, Mehmed Bilajac, Osman Omeragić i Adem Pezerović. Prije polaganja hifza učene su ilahije i ašereta. Ispitnu komisiju sačinjavali su: hafiz Smail Kodžić, Muhamed Garčević, Hasan Škapur, Alija Pezerović, Ibrahim Seferović, Muhamed Mandić i Mehmed Malkoč. Kandidata je ispitivao hafiz Smail. Prigodan vaz održao je Garčević i na kraju proučio dovu i uručio hafizu Muharemu *tasdiknamu* o položenom hifzu. Hafiz Muharem bio je prvi hafiz na ovom području u posljednjih 45 godina.³⁸ Dolaskom u Prnjavor hafiz Muharem dokazuje svoje sposobnosti i sprovođenja u djelo onoga što je naučio. Iz ljubavi prema toj sredini tu ostaje zajedno s porodicom do penzije i smrti. Njegova skromnost i znanje ispoljili su se kroz rad u Islamskoj zajednici, pogotovo u Prnjavoru, gdje je ostao punih trideset godina. Znatno je doprinio dobrim međunacionalnim odnosima u Prnjavoru koji je tada imao najveći broj nacionalnosti. Umro je, nakon kraće bolesti, u februaru 1988. godine navršivši tek 60 godina života. Koliko je volio ljude dokazala je njihova brojnost na rahmetlijinom dženazi, kojoj je prisustvovalo čak tridesetak imama. Imao je široko polje djelovanja, što su dokazivali brojni imami i njegovi poznanici iz Banje Luke, Prijedora, Kotor-Varoša, Gradiške, Modriče, Doboja, Dervente, Gradačca i Prnjavora kao najbliži saradnici.³⁹

37 Vehid Ibrahimović, "Hafiz Muhibija Kavazović", u: *Preporod*, 15. 9. 1986, broj 18/386, str. 14; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 383–384.

38 Mehmed Malkoč, "Hafiska dova u Rakovčanima – Prijedor", u: *Glasnik Islamske vjerske zajednice*, 1957, br. 4–6, str. 270–272.

39 Čazim M., "Merhum hafiz Muharem Čandić", u: *Preporod*, br. 17/433, 1. 9. 1986, str. 14; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 384.

Hadži hafiz Husein-ef. Mešanović

Hadži hafiz Husein-ef. Mešanović rođen je u Jelovče Selu. U ranoj mladosti ostao je bez oba roditelja, zatim ga je preuzeo na izdržavanje njegov vrijedni amidža Osmo Mešanović. Završio je Svirac medresu u Gradačcu pred muderrisom Muhamed-ef. Muftićem. Nakon završetka medrese stupa na dužnost muallima u Lukavcu Donjem kod Gradačca. Poslije oslobođenja odlazi za imama u Donju Puharsku kod Prijedora, a zatim u Ljubiju, Čehaje, Klokotnicu, Veliku Brijesnicu i najzad u Kerep kod Gradačca, gdje je i penzioniran. Za nepunu godinu završio je hifz pred muhaffizima hafizom Ibrahim-ef. Softićem, imamom u Stjepan-Polju, i hafizom Ibrahim-ef. Mehinagićem iz Gračanice, bivšim vrhovnim šerijatskim sudijom. Dova je proučena 22. novembra 1959. godine u Velikoj Brijesnici, gdje je novi hafiz službovao. Svečanoj dovi prisustvovali su: hafiz Ibrahim-ef. Mehinagić, član Sabora IVZ za BiH, hafiz Husejin Mujić, predsjednik Sreskog odbora Udruženja ilmijje iz Gračanice, te Salih-ef. Begović i Hasan-ef. Turbić, imami iz Gračanice, Mustafa-ef. Klokić, imam iz Brijesnice, hadži hafiz Husejin-ef. Rašidagić, imam iz Grapske, Husejn-ef. Kavazović, imam iz Kotorskog, hafiz Ibrahim-ef. Softić, imam iz Stjepan-Polja, hafiz Ejub-ef. Kavazović, hafiz Šemsudin-ef. Kavazović, hafiz Muharem-ef. Čandić i Ahmed-ef. Mešanović, kao i velik broj vjerskih službenika i džematlija iz Velike Brijesnice i okolnih sela.⁴⁰ Nakon duge i teške bolesti, hafiz Mešanović umro je u utorak 18. novembra 1980. godine. Dženazu namaz klanjao je njegov amidžić Ahmed-ef. Mešanović, imam u Bosanskoj Otoci. Ukopan je u rodnom Jelovče Selu. Dženazi su prisustvovali mještani okolnih sela, njegove kolege imami iz Gradačca, Gračanice, Srebrenika i Brčkog. Iza sebe je hadži hafiz Husein ostavio ženu Nefisu, sina i dvije kćeri.⁴¹

Hafiz Mustafa-ef. Mehić

Hadži hafiz Mustafa-ef. Mehić, sin Atifov i Kadirin, rođen je 5. februara 1913. godine u Mionici, općina Gradačac. Mektepsku naobrazbu svršio je u naselju Kukuruzi, u današnjem džematu Mahmut Mahala. Svirac medresu završio je 1933. godine. Po završetku medrese radio je kao mujezin Reuf-begove džamije u Gradačcu. U džematu Huskići, Medžlis Islamske zajednice Puračić/Lukavac, radio je od 1938. do 1946, a od 1946. do 1958. godine u džematu Mahmut Mahala u Gradačcu. Nakon smrti Abid-ef. Arnautalića, 1958. godine prelazi u Reuf-begovu/Begovu džamiju i tu ostaje do smrti.

40 Hafiz Husejin Mujić, "Još jedan hafiz", u: *Glasnik VIS-a*, godina XI/1960; br. 7–9, str. 395–396.

41 Ejjub Kavazović, "Hadži Husein ef. Mešanović", u: *Preporod*, 15. 12. 1980. godine, br. 24/248, str. 18; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 380.

Hifz je položio 1937. godine pred komisijom u Tuzli. Hadž je obavio 1969. godine. Sa suprugom Eminom imao je troje djece: Senahida, Fatimu i Seada, po zanimanju doktora.⁴² Umro je u petak 23. oktobra 1998. godine pred samu džumu namaz. Ukopan je u haremu Reuf-begove džamije u Gradačcu.⁴³

Hafiz Džemal-ef. Hodžić zvani Gagić

Hafiz Džemal-ef. Hodžić zvani Gagić, sin hafiza Osman-ef. i Emine rođ. Bijelić iz Gornjeg Srebrenika, rođen je 1922. godine u mahali Dželikani u Srebreniku. Svoj životni i radni vijek proveo je u Gradačcu. Završio je gradačaku Svirac medresu koju je pohađao od 1934. do 1941. godine. Uz medresansko školovanje završio je i hifz. Mujezin i muallim u Čaršijskoj džamiji u Bosanskom Novom bio je od 1942. do 1943. godine. Imamsku službu nastavlja u Begovoj džamiji u Gradačcu od 1944. godine, a umjesto hafiza Omer-ef. Nezića. Tu ostaje do 1951. godine. Imamsku dužnost u Husejniji vršio je od 1952. do 1973. godine. Od 1973. do 1983. godine radio je u džamiji u Odžaku. Te je godine umirovljen. Vratio se u Gradačac i nastavio rad u Bukvari do 1990. godine. Vršio je i dužnost džematskog imama, vjersko-prosvjetnog referenta i sekretara Vakufskog povjerenstva. Bio je dugogodišnji predsjednik Udruženja ilmije u Gradačcu. Ujedinjenim gradskim vakufima upravljao je od 1953. do 1963. godine. Mutevelijsku službu predao je hafizu Mustafa-ef. Mehiću. Sa suprugom Esmom Rakanović iz Bosanskog Novog imao je šestero djece: Mirsada, Mensuru, Mensura, Memnunu, Osmana i Nasira.⁴⁴ Hafiz Džemal umro je 23. septembra 1993. godine i ukopan je na mezarju Šehitluci u Gradačcu.⁴⁵

Hafiz Šemsudin-ef. Kavazović

Hafiz Šemsudin-ef. Kavazović, sin Ibrahimov i Hankin, rođen je 15. marta 1922. godine u Jelovče Selu. Mektesko obrazovanje stekao je u rodnom mjestu, a završio je Čačak medresu u Brčkom 1937/38. školske godine. Hifz je položio 1946. godine pred hafizom Asim-ef. Zupčevićem, tadašnjim imamom matičarom u Zelinji Gornjoj. Svoju imamsku službu započinje u rodnom mjestu 1942. godine kao muallim i vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi. U jesen 1948. postavljen je za imama i muallima u Maoči kod Brčkog,

42 Ovaj podatak o hafizovoj djeci dobio sam 22. 8. 2012. godine od njegove unuke Fahire Bilajac.

43 *Preporod*, 2005, br. 24, str. 35; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 384–385.

44 Podatak o hafizovoj djeci dobio sam 22. 8. 2012. godine od njegove kćerke Memnune Omeragić.

45 Fadil Fazlić, nav. dj., str. 411–412; *Preporod*, 1997, br. 5, str. 29; *Anali GHB*, knjiga XXXII, 2011, str. 76.

a 1964. postavljen je za džematskog imama u džematu Gornji Rahić. Na toj dužnosti ostaje do penzioniranja 2000. godine nakon 53 godine, 3 mjeseca i 8 dana radnog staža. Dobitnik je mnogih priznanja za rad. Hadž je obavio dva puta. Hafiz Šemsudin nije bio samo vrstan imam, vaiz i muallim nego se istakao kao plodan pisac i nadaren prevodilac djela s arapskog na bosanski jezik. Preveo je sljedeća djela: *Munebbihat* Ibn Hadžera Askalanija (Tuzla, 2000 i 2001), *Četrdeset hadisa s komentarom* Muhameda b. Ebu Bekra (Tuzla, 2004), *Tea'limul-muteallim* (rukopis) i *Dekaikul ahbar* (rukopis). Napisao je dvije brošure: *Šta su rekli nemuslimani o Muhammedu, a. s., i Savjeti h. Alije i mudre izreke filozofa*.⁴⁶ Oženio se 1940. godine iz Toka s Aišom Čulah, s kojom ima sina Fuada i kćerku Hidajetu. Nakon njezine rane smrti 1963. godine, oženio se sa Zahidom Trumić iz Maoče, s kojom ima sina Seada i kćerku Subhiju.

Hafiz Kemal-ef. Mehić

Hafiz Kemal-ef. Mehić, sin Mehmedalijin i Ifetin, rođen je 9. novembra 1966. godine u Vučkovcima, općina Gradačac. Mektepsko i osnovnoškolsko obrazovanje stekao je u rodnom mjestu. Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu završio je 1985/86. školske godine. Imamsku službu započinje u Gornjim Tarevcima, nastavlja je u Jelovče Selu, a trenutno radi u Reuf-begovoj džamiji u Gradačcu. Hifz je polagao od 21. 10 do 1. 11. 1998. godine u Sarajevu. Njegov muhaffiz bio je hadži hafiz Mustafa-ef. Mujić. Hafiska dova proučena je u džamiji Husejniji 22. novembra 1998. godine. Dovi su prisustvovali muhaffiz i dvanaest hafiza. Prigodnim vazom skupu se obratio naibu-reis hadži hafiz Ismet-ef. Spahić.⁴⁷ Sa suprugom Havom iz Džakula ima troje djece: sina Mehmedaliju i kćerke Belmu i Šejmu. Belma je 2012. godine završila Behram-begovu medresu u Tuzli, a Šejma je ovu medresu upisala 2011/12. školske godine.

Hafiz Emin-ef. Mulaosmanović

Hadži hafiz Emin-ef. Mulaosmanović, sin Huseinov, svoj životni vijek proveo je u Gradačcu. Živio je u gradačačkoj mahali Svirac. Bio je trgovac. Imao je četiri dućana u Kala mahalesi u Gradačcu, a kuću i dućan u Bosanskom Šamcu.⁴⁸ Ženio se dva puta. Iz prvog braka sa suprugom Fatimom imao

46 *Preporod*, 1997, br. 10, str. 15. i *Preporod*, 2001, br. 20, str. 12; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 385–388.

47 *Preporod*, 1998, br. 12, str. 7; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 389.

48 Kemal Nurkić, Izet Šabotić, *Defter nekretnina Gradačac*, JU Arhiv TK Tuzla, Tuzla, 2011, str. 39. i 66.

je troje djece: Raifa, Ragiba i Evliju. Iz drugog braka hafiz Emin je imao sinove hafiza Hakkiju i malodobnog Rizu, koji je umro 3-4 godine poslije očeve smrti (oko 1866), te kćerke Zuhru, koja je bila udata za Muju Kovačevića iz Tarevaca kod Modriče (u. oko 1890), i Rabiju, koja je bila udata za Mustafa-ef. Alića, šerijatskog službenika u Donjoj Tuzli. Hafiz Emin utemeljio je evladijet vakuf. Osim za izdržavanje njegove djece, dio prihoda određen je i za Sviračku džamiju. Vakuf se sastojao od jedne bašče šljivika u Zelinji Gornjoj i dva dućana u čaršiji. Brat hafiza Emina Osman Mulaosmanović također je bio hafiz. Hafiz Emin umro je 1862/63. godine. Ukopan je u haremu Sviračke džamije.⁴⁹

Hafiz Osman-ef. Mulaosmanović

Hafiz Osman-ef. Mulaosmanović, sin Huseinov, živio je i radio u Gradačcu, u mahali Svirac. Brat je hadži hafiza Emina. Imao je sinove: Saliha, hadži hafiza Ibrahim-ef. i hadži Mustafu.⁵⁰ Po kazivanju Sakiba Mulaosmanovića, doselio se iz Srbije (iz Užica) u Biberovo Polje oko 1832. godine, a kasnije u Gradačac na imanje na području današnje firme Bakaluk kraj glavnog puta u blizine raskrsnice. Imao je, po tvrdnji spomenutog Sakiba, osim navedenih još dvojicu sinova: Alosmana i Junuza, koji su bili hafizi i umrli su veoma mladi. Hafiz Osman bio je kadija i vršio imamsku dužnost u Nišu i u gradačackoj Sviračkoj džamiji. Ukopan je na mezarju Šehitluci u Gradačcu.⁵¹

Hafiz Ibrahim-ef. Mulaosmanović

Hafiz Ibrahim-ef. Mulaosmanović sin je hafiza Osmana. Imao je dva brata, Saliha i hadži Mustafu. Islamske nauke završio je u Istanbulu. Bio je trgovac. Živio je u blizini Sviračke džamije kod sadašnje kuće Nusreta Klopčića. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁵²

49 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1905. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Vidjeti, također: Mehmed Mujezinović, nav. dj., str. 172.

50 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1905. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Hadži Mustafa zvani Mujo odselio se u Ledenice Gornje – Gibe 1925. godine. Hadž je obavio dva puta. Imao je petero djece: Saliha, Mehu, Minu, Feridu i Husu. Ovaj podatak dao mi je Kemal Hadžiosmanhafizović, sin Salihov i unuk hadži Mustafin, 17. 6. 2008. godine. Kemal živi na Požarikama kod džamije. On tvrdi da se njegova porodica doselila iz Užica.

51 Ove podatke o hafizu Alosmanu dobio sam od Sakiba Mulaosmanovića prilikom našeg razgovora 24. 6. 2012. Hafizov sin Salih (1892–1968), djed Sakibov, imao je sina Osmana i kćerke Kadu, Alku i Šidu. Njegov sin Osman zvani Hočko imao je sinove Sakiba, Muhameda, Sadika i kćerke Mujesiru, Fatimu, Mejasu i Ruvejdu.

52 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1905. godine. Arhiva Medžlisa

Hafiz Alosman Mulaosmanović

Hafiz Alosman Mulaosmanović sin je hafiza Osmana. Živio je u Svircu. Imao je četiri brata: Saliha, hafiza Ibrahima, hadži Mustafu i hafiza Junuza. Umro je veoma mlad. Nije poznata lokacija njegova mezarja. Nema više podataka o njemu.⁵³

Hafiz Junuz Mulaosmanović

Hafiz Junuz Mulaosmanović sin je hafiza Osmana. Živio je u Svircu. Imao je četiri brata: Saliha, hafiza Ibrahima, hadži Mustafu i hafiza Alosmana. Umro je veoma mlad. Nije poznata lokacija njegova mezarja. Nema više podataka o njemu.⁵⁴

Hafiz Hakkija Hadžihafizović

Hafiz Hakkija Hadžihafizović sin je hadži hafiza Emin-ef. Mulaosmanovića.⁵⁵ Rođen je oko 1846. godine.⁵⁶ Živio je u Svircu. Hafiz Hakkija bavio se trgovinom i nije obavljao imamsku dužnost. Ne zna se kada je i zašto hafiz Hakkija odbacio očevo i uzeo novo prezime Hadžihafizović. Na dužnost mutevelije postavljen je dekretom Vakufsko-mearifskog saborskog odbora broj 13543 od 8. septembra 1916. godine umjesto hafiza Mustafa-ef. Imamovića. Mutevelijsku dužnost vršio je od 1916. do 1918. godine. Često je biran u komisiju za ispitivanje učenika Murat-kapetanove medrese i Mektebi-ibtidaije u Gradačcu. Bio je član Šerijatskog suda u Gradačcu.⁵⁷ Nije poznata godina njegove smrti i mjesto ukopa.

Islamske zajednice Gradačac. Ovaj podatak dobio sam od Sakiba Mulaosmanovića 25. 6. 2008. godine.

53 Ove podatke o hafizu Osmanu dobio sam od njegova praunuka Sakiba Mulaosmanovića prilikom našeg razgovora 24. 6. 2012. godine.

54 Ove podatke o hafizu Junuzu dobio sam od Sakiba Mulaosmanovića prilikom našeg razgovora 24. 6. 2012.

55 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1905. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Hafiz Hakkija je glavni izvor podataka o porodici Mulaosmanović koji su navedeni u ovom zapisniku i ovom radu. O hafizu Hakkiji vidjeti: *Analiz GHB*, knjiga XXXII, 2011, str. 74

56 Opći birački spisak iz 1909. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Po ovom spisku hafiz Hakkija 1909. godine imao je 53 godine. U biračkom spisku iz 1936. godine navedeni su sljedeći Hadžihafizovići: Mustafa – obuçar, Ragib – trgovac, Raif – akcizer i Mehmedalija – radnik.

57 Sadik Šehić, nav. dj., str. 183.

Hafiz Nuriya Džaferović

Hafiz Nuriya Džaferović radio je i živio u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Po kazivanju Sedike Sarajlić⁵⁸, hafizovi preci doselili su se u Gradačac iz Gornje Tuzle. Imao je tri sina, Osmana, Husejna i Hasana, i tri kćerke, Hatu, Ćatibu i Safiju. Njegovo imanje s porodičnom kućom nalazilo se kod mezarja Kadić-Bašča. Nije radio kao imam, hatib ili muallim. Nije poznato kada je završio hifz Kur'ana. Vakufom Gradašćevića upravljao je od 1926. do 1932. godine. Na mutevelijskoj dužnosti naslijedio ga je sin Osman. Umro je 1932. godine i ukopan je u mezarju Kadić-Bašča u Gradačcu.

Hafiz Husejn-ef. Ibranović

Hafiz Husejn-ef. Ibranović, sin Ibrahimov, rođen je u Biberovu Polju. Završio je Osman-kapetanovu medresu u Gračanici. Još kao učenik trećeg razreda 1907. godine imao je zvanje hafiza. To znači da je veoma mlad naučio Kur'an napamet. Nije poznato ko mu je bio muhaffiz. Vjerovatno je hifz završio u medresi pred tadašnjim muderrisom.⁵⁹ Nakon završetka medrese, prvo se zaposlio u rodnom mjestu, gdje ostaje oko godinu. Poslije toga prelazi u Omić-mekteb u sadašnjem džematu Mionica Centar u Gradačcu i tu je radio jednu godinu. Kada je obolio od plućne bolesti, vratio se u rodno mjestu i nakon tri mjeseca umro u, otprilike, 25. godini života. Ukopan je u porodičnom mezarju u Biberovu Polju. Bio je oženjen iz Klokotnice. U braku nije imao djece. Hafiz Husejn je imao tri brata, Ahmeta, Muniba i Mehu, i tri sestre, Havu, Fatimu i Hanku. Njegov brat Meho otac je Selim-ef. Ibranovića.⁶⁰

Hafiz Husejn-ef. Tokić

Hafiz Husejn-ef. Tokić, sin Ibrahimov i Fatimin, rođen je u Jelovče Selu, zaselak Toke, općina Gradačac. Završio je Svirac medresu u Gradačcu. Po

58 Podatke o hafizu Nuriji dobio sam od njegove unuke Sedike Sarajlić, rođ. Džaferović, kćerke hafizova sina Osmana, za vrijeme razgovora dana 17. 6. 2008. godine u njezinoj porodičnoj kući. Rođena je 1931. godine, a umrla 2011. godine. Sedika je bila udata za Pašana Sarajlića. S majčine strane, ona je i unuka muderrisa Kovačevića, jer je njezina mati Paša muderrisova kćerka. Također, o hafizu Nuriji vidjeti: *Anali GHB*, knjiga XXXII, 2011, str. 75.

59 Spisak učenika gračaničke medrese iz 1907. godine, broj 131. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gračanica; Fadić Fazlić, nav. dj., str. 382.

60 Ove podatke o hafizu Husejnu dobio sam od Hanka Husić rođ. Trakić iz Biberova Polja u petak 1. 6. 2012. godine. Hanka je rođena 1924. godine. Hafiz Husejn je daidža hafiza Šemsudina i Husein-ef. Kavazovića iz Jelovče Sela, jer je njegova sestra Hanka bila udata za njihova oca Ibrahima. Dio ovih podataka ranije je prenio Osman-ef. Kavazović od hafiza Šemsudin-ef. Kavazovića.

završetku medrese zaposlio se kao imam, hatib i muallim u džematu Zelinja Srednja. Za muteveliju džematskog vakufa postavljen je 1916. godine (Urudžbeni zapisnik Vakufskog povjerenstva u Gradačcu za 1916. godinu, r. b. 140). Po jednom spisku muallima u kotaru Gradačac, Zelinja Srednja je tada imala 168 kuća, a mekteb je pohađalo 30-ero djece.⁶¹ Imao je četiri sina i pet kćerki. Umro je prije 1930. godine i ukopan je u mezarju kod nekadašnje džamije u Zelinji Srednjoj, zaselak Samar.⁶²

Hafiz Hasan-ef. Tokić

Hafiz Hasan-ef. Tokić, sin Huseinov, rođen je u Jelovče Selu, zaselak Toke. Na dužnost u Gradačcu postavljen je 1888. godine. Nije poznato kakvu je dužnost obavljao i gdje. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti. O ovom hafizu nema više podataka.⁶³

Hafiz Ahmed-ef. Tokić

Hafiz Ahmed-ef. Tokić, sin Mustafin, rođen je 1890. godine u Jelovče Selu, zaselak Toke. Po spisku učenika Svirac medrese iz 1905/06. godine hafiz Ahmed bio je 1902. godine upisan u drugi razred medrese i tada je već bio hafiz. To znači da je hifz završio u petnaestoj godini života. Zaposlio se kao muallim i imam u Lukavcu D. Pašinom i Čustama od 1930. godine. Te godine u Lukavcu D. Pašinom podučavao je u mektebu dvadeset četvero muške i osamnaestero ženske djece.⁶⁴ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Abdulah Tokić

Hafiz Abdulah Tokić rođen je u Jelovče Selu, zaselak Toke. Podaci o ovom hafizu vrlo su oskudni. Zna se da je njegova kćerka Emina bila udata za hafiza Halil-ef. Kavazovića.⁶⁵ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

61 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

62 Po kazivanju Mustafa-ef. Tokića, imama u džematu Požarike i hafizova unuka, hafiz Husejn je imao četiri sina i pet kćerki. Njegovi sinovi bili su: Ahmet (Mustafin otac), Muhamed, Hasan i Mustafa. Svi su pohađali Svirac medresu u Gradačcu. Ahmet-ef. bio je dugogodišnji imam u Zelinji Srednjoj, Muhamed ef. obavljao je mualimsku dužnost. Njegov sin Mustafa umro je veoma mlad. Njegove kćerke bile su: Rukija (bila udata za Mula Šerifa Mujanovića), Fatima, Hatidža, Aiša i Semka.

63 Fadil Fazlić, nav.dj., str. 377.

64 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

65 Fadil Fazlić, nav.dj., str. 381.

Hafiz Husejn Mulabegić

Nije poznata godina rođenja hafiza Husejna Mulabegića. Završio je Svirac medresu. Poznato je da je učio hafiske mukabele uz ramazan u džamiji Husejniji, naprimjer 1906. godine s hafizima Mustafom Durakovićem, Sejfullahom Tufekčićem i Sejfom Husićem. Pomagao je rad muslimanskog sirotišta u Sarajevu. Zna se da je 3. februara 1914. godine u korist sirotišta uplatio dvije krune i sedam helera. Saborski odbor mu je poslao zahvalnicu za ovo dobročinstvo br. 1272 od 27. aprila 1914. godine. Najvjerovatnije je umro prije 1922. godine. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁶⁶

Hafiz Sejfulah-ef. Tufekčić

Hafiz Sejfulah-ef. Tufekčić, sin Mula Ahmeda Tufekčića, rođen je 1862. godine u Gradačcu. Živio je u gradskoj mahali Čaršija. Završio je Svirac medresu. Na Mektebi-ibtidaiji u Gradačcu radio je kao drugi muallim od 1894. godine. Jedno vrijeme vršio je i imamsku dužnost u džamiji Husejniji od 1. aprila 1924. do 29. augusta 1927. godine. Umro je 13. augusta 1929. godine. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁶⁷

Hafiz Omer-ef. Nezić

Hafiz Omer-ef. Nezić, sin Nazifov, rođen je 1862. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Svoj imamski radni vijek proveo je u Reuf-begovoj džamiji od 1895. godine. Imao je sinove Zifu i Sadika i kćerku Rešidu. Umro je poslije Drugog svjetskog rata. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁶⁸

Hafiz Husein-ef. Avdić

Hafiz Husein-ef. Avdić, sin Mula Beganov, rođen je 1876. godine u Gradačcu. Završio je Murat-kapetanovu medresu u Gradačcu. Radio je kao treći muallim u Mektebi-ibtidaiji u Gradačcu od 1899. godine, a mujezinsku službu u Husejniji vršio je od aprila 1912. godine. Prije njega mujezin je bio njegov otac Mula Began duže od četrdeset pet godina. Učio je hafiske mukabele tokom ramazana u džamiji Husejniji: 1922. godine s hafizima Ahmedom Bijelićem i Abdulahom Srebrenikovićem, a 1930. s Ibrahimom A. Sendićem

66 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1906. godine. Zahvalnica Saborskog odbora br. 1272 od 27. 4. 1914. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

67 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

68 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

i Uzeirom Mehinovićem. Bio je oženjen s Hatidžom. Imao je petero djece. Umro je 1934. godine. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁶⁹

Hafiz Uzejr-ef. Mehinović

Hafiz Uzejr-ef. Mehinović, sin Husin i Pašin, rođen je 1907. godine u Gradačcu. Završio Mektebi-ibtidaiju, Svirac medresu, narodnu osnovnu školu i šestomjesečni kurs za imame. Bio je mujezin u Husejniji od 23. oktobra 1929. do 16. novembra 1948. godine. Obavljao je dužnost drugog muallima u Mektebi-ibtidaiji u Gradačcu, a 1931. godine bio je i upravitelj. Od 1932. godine radi kao vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi. Učio je ramazanske hafiske mukabele u Husejniji, npr. 1930. godine s hafizima Ibrahimom Sendićem i Husejnom Avdićem, a 1935. godine s hafizima Ibrahimom Sendićem i Abdulahom Hodžićem. Bio je oženjen s Nurom Nezić s kojom je imao šestero djece: Ahmeda, Feridu, Arifa, Mersiju, Raziju i Osmana. Umro je 1985. godine. Ukopan je u mezarju Kadić-Bašča u Gradačcu.⁷⁰

Hafiz Ahmed Mulahalilović

Hafiz Ahmed Mulahalilović rođen je u Gradačcu. Bio je poznat po nadimku Avdan. Godina rođenja nije poznata. Po općem biračkom spisku iz 1909. godine, u kome su navedene godine birača, može se zaključiti da je rođen 1874. godine. Živio je i radio u mahali Svirac. Bavio se poljoprivredom i nije obavljao imamsku službu. Njegov brat Sulejman je, također, bio poljoprivrednik. Bio je član džematskog medžlisa Gradačac 1924. godine. Umro je 1942. godine. Nije poznata lokacija njegova mezara.⁷¹

69 Osobnik hafiza Husejna; Opći birački spisak iz 1909. godine; molba Džemala Avdića da bude mujezin u Husejniji iz 1938. godine. On je naveo u svojoj molbi da je već četiri godine mujezin (od 1934). Ulema-medžlis je odobrio da bude mujezin (dopis br. 5225/39 od 12. 7. 1939. godine); zapisnici sa sjednica Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1922. i 1930. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Moguće je da su se Avdići ranije prezivali Sendići. Naime, u izvorima se navode dva prezimena, npr.: Mula Bego Sendić-Avdić i Jusuf Sendić-Avdić (gasal i feraš Husejnije poslije Bege). U razgovoru sa Zlatom, unukom Mula Bege, dana 9. 8. 2008. godine, saznao sam da je Mula Bego imao veoma lijep i prodoran glas da se mogao čuti na Mioničko brdo. Navela je da je imao sinove: Ibrahima, Jusufa i Džemala. Ona je kćerka Ibrahima. Ukopan je u Sendića mezarju. Vijest o njegovoj smrti objavljena je u *Glasniku IVZ*, 1934, br. 7, str. 248.

70 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

71 Dokument džematskog medžlisa Gradačac iz 1924. godine; Opći birački spisak iz 1909. godine; Azbučni imenik džematskog medžlisa Gradačac, biračko mjesto II od 3. 12. 1936. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Hafiz Munib Mulahalilović

Hafiz Munib Mulahalilović rođen je u mahali Svirac u Gradačcu. Nije obavljao imamsku službu. Povremeno je učio ramazanske hafiske mukabele.⁷² Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Began Mulahalilović

Hafiz Began Mulahalilović rođen je u mahali Svirac u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Nije obavljao vjerske dužnosti. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti. Nema više podataka o ovom hafizu.⁷³

Hafiz Ahmed Husić

Hafiz Ahmed Husić, sin Kasimov i Dudin, rođen je oko 1890. godine u prigradskom naselju Škorići u Gradačcu. Bio je pazitelj Mektebi-ibtidaije i kancelarije Vakufskog povjerenstva u Gradačcu. Plaćan je iz Centralne vakufske zaklade 120 kruna. Učio je ramazanske hafiske mukabele u Husejniji.⁷⁴ Po kazivanju njegova praunuka Senada Husića, hafiz Ahmed bio je oženjen s Kadirom Golać iz Kerepa i imao je sina Abdulkadira (rođ. 1916) i kćerku Ruvejdu (rođ. 1911). Imao je je trojicu braće, Ibrahima, Muharema i Muradifa, i sestru Fajku. Hafiz Ahmed poginuo je na početku Prvog svjetskog rata.⁷⁵ Ne zna se mjesto pogibije niti gdje je ukopan. Nije se moglo utvrditi u kakvom je srodstvu bio s hafizom Sejfom Husićem.

Hafiz Sejfo Husić

Hafiz Sejfo Husić rođen je u Gradačcu. O njemu se zna da je učio hafiske mukabele uz ramazan u Husejniji. Navedimo da su 1906. godine hafisku mukabelu u džamiji Husejniji učili sljedeći hafizi: Mustafa Duraković, Sejfulah Tufekčić, Sejfo Husić i Husejn Mulabegić. Hafiz Sejfo je umro prije 1922. godine.⁷⁶ Nije poznata lokacija njegova mezara. Nije se moglo utvrditi u kakvom je srodstvu bio s hafizom Ahmedom Husićem.

72 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 29. 7. 1913. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

73 Podatak o ovom hafizu dobio sam od Džemal-ef. Omerčića u junu 2012. godine.

74 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 29. 7. 1913. godine; molba hafiza Ahmeda Husića od 17. 2. 1914. godine; popis bez označene godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

75 Ove podatke saznao sam od Senada Husića prilikom razgovora 11. 7. 2012. godine u sjedištu gradačačkog Medžlisa Islamske zajednice.

76 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1906. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Hafiz Ibrahim Muladanović

Oskudne podatke o hafizu Ibrahimu Muladanoviću daje nam opći birački spisak iz 1909. godine. U njemu je zabilježeno da je hafiz Ibrahim tada imao 47 godina. To znači da je rođen 1862. godine.⁷⁷ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Abid Hadžimešanović

Hafiz Abid Mešanović, sin Ahmeda Hadžimešanovića, rođen je u mahali Svirac u Gradačcu. Naveden je u općem biračkom spisku iz 1909. godine. Imao je dva brata: Saida i Jusufa. Nije radio kao imam. Bavio se poljoprivredom.⁷⁸ Posjedovao je kuću i sušaru u Sviru.⁷⁹ Učio je u Sviračkoj džamiji hafisku ramazansku mukabelu 1906. godine s hafizima Hasibom Muftićem, Ahmetom Šaldićem, Ibrahimom S. Sendićem i Eminom Zulejhićem. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Ahmet-ef. Šaldić

Hafiz Ahmet-ef. Šaldić, sin Mula Mustafin, rođen je u mahali Svirac u Gradačcu. Obavljao je mujezinsku službu u Sviračkoj džamiji (1913) i učio je ramazanske hafiske mukabele. Imao je dva sina: Raifa i Džemala. Godina njegove smrti nije poznata, a vjerovatno je ukopan u haremu Sviračke džamije, gdje mu je ukopan i otac Mula Mustafa. Mula Mustafa, sin Ibrahimov, vršio je mujezinsku službu u Sviru.⁸⁰

Hafiz Husejn Šahdanović

Hafiz Husejn Šahdanović rođen je u Mediđi Donjoj, općina Gradačac. Nije poznato koju je medresu završio, a po porodičnoj predaji, hifz je naučio i položio u Istanbulu. Nije radio imamske poslove. Bio je trgovac i posjedovao je dućan blizu džamije. Majstori koji su mu pravili kuću, po njegovu naređenju, ozidali su džamiju od kamena. Prisustvovao je sjednici Vakufskog

77 Opći birački spisak iz 1909. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

78 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu iz 1906. godine; Opći birački spisak iz 1909. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

79 Kemal Nurkić, Izet Šabotić, nav. dj., str. 33.

80 Izjava hafiza Ahmeda Hilmi-ef. Muftića iz 1905. godine; Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 29. 7. 1913. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Njegov otac Mula Mustafa, sin Ibrahimov, umro je 1886. godine. Posjedovao je kuću u Sviru. Osim hafiza Ahmeda, imao je i sina Hasana koji je imao kuću, štalu i sušaru u Sviru. Vidjeti: Kemal Nurkić, Izet Šabotić, nav. dj., str. 33.

povjerenstva u Gradačcu u Murat-kapetanovoj medresi 24. oktobra 1905. godine u vezi s porezom za ustroj i izdržavanje mektebi-ibtidaija. Biran je za člana Kotarske skupštine ispred džemata Medide 1909. godine. Umro je 1910. godine.⁸¹

Hafiz Ahmed Bričić

Hafiz Ahmed Bričić rodом je iz Vučkovaca, općina Gradačac. Zna se da je živio u mahali Lipa u Gračanici, te da je krajem 19. stoljeća bio mutevelija vakufa hadži Džafer/Lipanjске džamije, a početkom 20. stoljeća i Mejdan džedid/Šarene džamije u Gračanici. Nije poznato kada se odselio u Gračanicu.⁸²

Hafiz Hasan-ef. Fačić

Hafiz Hasan-ef. Fačić završio je Darul-muallimin u Sarajevu. Rodom je iz Vučkovaca, općina Gradačac. Radio je kao prvi muallim u Bratuncu do 1913. godine. Na njegov zahtjev od 17. augusta 1913. godine premješten je za prvog muallima u Bosanskom Šamcu. Nastupio je na dužnost 13. novembra 1913. godine i radio do polovine 1915. godine kada se preselio na gradačacku Mektebi-ibtidaiju. Na njegovo mjesto u Bosanskom Šamcu privremeno je postavljen hafiz Ale-ef. Zagorica iz Rogatice od 1. novembra 1915. godine. Hafiz Hasan umro je 1918. godine.⁸³

Hafiz Bećir-ef. Lika

Hafiz Bećir-ef. Lika, sin Husein-ef. Like i unuk Rašid-ef., koji su bili imami u Ahmed-pašinoj džamiji u Gračanici, rođen je 1868. godine. Porodica Lika je porijeklom iz Medide kod Gradačca, a njihovi preci su s područja Like u Hrvatskoj. Ne zna se kada su se doselili u Gradačac. Hafiz Bećir-ef. Lika završio je medresu u Gračanici. Punih 55 godina bio je imam Ahmed-pašine džamije a zatim vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi. Umro je 1942. godine u ramazanu za vrijeme boravka u itikafu. Ukopan je u haremu Ahmed-pašine džamije u Gračanici.⁸⁴

81 Zapisnik sa sjednice Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 24. 10. 1905. godine. Zahvaljujući Mehdi-ef. Džafiću, imamu u Medidi Donjoj, dobio sam neke podatke o hafizu Husejnu 7. 7. 2011. godine.

82 Fadil Fazlić, nav. dj., str. 361.

83 Dopis Vakufsko-mearifskog saborskog odbora br. 13023 ex 1915 od 10. 10. 1915. godine; Urudžbeni zapisnik Vakufskog povjerenstva u Gradačcu za 1916. godinu, redni broj 64 (hafiz Hasan moli za potporu; njegova molba od 17. 8. 1913. godine za premještaj iz Bratunca u Bosanski Šamac. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

84 Isto, str. 362.

Hafiz Hasan Hadžić

Hafiz Hasan Hadžić rodom je iz Vučkovaca, općina Gradačac. Prema spisku učenika gračaničke medrese broj 131 iz 1907. godine, hafiz Hasan pohađao je treći razred gračaničke medrese zajedno s hafizom Husejnom Ibranovićem iz Biberova Polja.⁸⁵ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Mehmed Kambić

Hafiz Mehmed Kambić rođen je u Sokolu kod Gračanice. Poslije ženidbe s Minom Iskrić iz Medide Gornje, nastanio se u Medidi Gornjoj, općina Gradačac, gdje je proživio svoj život. Bio je poljoprivrednik. Nije radio kao imam, hatib ili muallim. Biran je za člana Kotarske skupštine ispred džemata Medide 1909. godine. Umro je 1925. godine i ukopan je u mezarju u blizini džamije u Medidi Gornjoj.

Hafiz Alija

Hafiz Alija živio je u gradačačkoj mahali Svirac. S njegovim imanjem graničilo je imanje Hasana i Husejna, sinova Zekira Arnauta iz Svirca.⁸⁶ Nema više podataka o ovom hafizu.

Hafiz Salih, sin hadži Jusufov

Hafiz Salih, sin hadži Jusufov, živio je na svom imanju u Svircu. Imao je sina Zaima i brata Mustafu koji je imao kćerku Nailu. Imao je kuću i štalu.⁸⁷ Nema više podataka o ovom hafizu.

Hafiz Hasan

Hafiz Hasan je posjedovao kuću, štalu i hudžeru u mahali Čaršija u Gradačcu. Imao je tri sina: Husejna, Ibrahima i Osmana.⁸⁸ Nema više podataka o ovom hafizu.

Hafiz Latif

Hafiz Latif živio je u gradskoj mahali Kala-mahalesi u Gradačcu. Tu je posjedovao kuću, štalu i hambar.⁸⁹ Nema više podataka o ovom hafizu.

⁸⁵ Isto, str. 366.

⁸⁶ Kemal Nurkić, Izet Šabotić, nav. dj., str. 33.

⁸⁷ Isto, str. 33.

⁸⁸ Isto, str. 41.

⁸⁹ Isto, str. 53.

Na kraju treba napomenuti da je u Fazlićevoj knjizi o hafizima navedeno da su hafiz Damir Jahić iz Srebrenika i hafiz Muhamed Savkić iz Odžaka porijeklom iz Gradačca. Istina, oni su samo rođeni u gradačackoj bolnici, ali nisu radili i živjeli u Gradačcu. Također, u spomenutoj knjizi navodi se ime hafiza Nazif-bega Gradašćevića-Hadžialića kao hafiza i imama u Begovoj džamiji u Gradačcu. To nije tačno, jer spomenuta osoba nije bila ni hafiz ni imam, nego vlasnik stare Banje u Gradačcu. Također, navedeno je da je Mustafa-ef. Hršić zvani Mula Mujo iz Vučkovaca bio hafiz. Ovaj podatak nije tačan, jer je provjerom utvrđeno da on sigurno nije bio hafiz, mada je znao dosta Kur'ana napamet.⁹⁰ U nekom budućem izdanju spomenute knjige ove nedostatke treba ispraviti.⁹¹

Hafiz Osman Sadiković

Hafiz Osman Sadiković, sin Hasanov iz Gradačca radio je kao imam Sultan Mehmed-hanove džamije u tvrđavi u Gradačcu u drugoj polovini 19. stoljeća.

3. Hafizi u Modriči

Hafiz Salih-ef. Dubinović

Hafiz Salih-ef. Dubinović rodom je iz Mostara. Završio je Čejvan-begovu medresu u Mostaru. Radio je kao imam, hatib i vaiz u Šić džamiji u Modriči od 1895. godine.⁹² Umro je 24. juna 1934. godine. Naslijedio ga je hafiz Junuz-ef. Grabonjić.⁹³

Hafiz Asim Dubinović

Hafiz Asim Dubinović rođen je oko 1869. godine u Modriči. Malo se zna o ovom hafizu. Poznato je da je bio zakupac dućana vakufa Gradašćevića u Modriči 1919. godine i da je bio član Džematskog medžlisa Modriča 1909.

90 U dokumentaciji Vakufskog povjerenstva u Gradačcu Mustafa-ef., koji je umro 13. 2. 1938. godine, nigdje se ne spominje kao hafiz. Dodatno, njegov unuk Rejhan, sin Džemal-ef. Hršića kojem je Mustafa-ef. bio otac, potvrdio je spomenutu činjenicu dana 22. 8. 2012. godine. Vidjeti: *Glasnik IVZ*, 1938, br. 8, str. 320; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 366.

91 Vidjeti: Fadil Fazlić, nav. dj., str. 377. i 389–390.

92 Dekret br. 1596/1896 od 6. 6. 1896. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. O Čejvan-begovoj medresi u Mostaru vidjeti: Bilal Hasanović, *Islamske obrazovne ustanove u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1941. godine*, IPF Zenica, Zenica, 2008, str. 199.

93 *Glasnik IVZ*, 1934, 12, str. 676.

godine.⁹⁴ Bio je zastupnik Gradskog zastupstva u Modriči 1910. godine.⁹⁵ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Rešid-ef. Halilbašić

Hafiz Rešid-ef. Halilbašić rodom je iz Brčkog. Pohađao je Murat-kapetanovu medresu u Gradačcu od 1892. do 1902. godine (dokument iz 1925). Kao imam i hatib radio je u staroj Eski džamiji u Modriči do jula 1905. godine. U julu iste godine prelazi u džemat Velika u Derventi. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Husein-ef. Kadrić

Hafiz Husein-ef. Kadrić, sin Ibrahimov, rođen je u Lukavici, općina Gračanica. Osman-kapetanovu medresu u Gračanici pohađao je od 1900. do 1907. godine, kada je dobio idžazet. Kao učenik četvrtog razreda medrese već je bio hafiz. Kao imam hatib i muallim radio je u objema džamijama u Tarevcima u Modriči. Imamsku službu započeo je u tarevačkoj Gornjoj džamiji od 31. maja 1908. godine. Umro je 1940. godine i ukopan je u mezarju kod Donje džamije u Tarevcima.⁹⁶ Danas u Tarevcima nema njegovih potomaka.

Hafiz Hamdija-ef. Muminović

Hafiz Hamdija-ef. Muminović, sin Mustafin, rođen je 1888. godine u Tarevcima, općina Modriča. Završio je Murat-kapetanovu medresu u Gradačcu i Fatihovu medresu u Istanbulu. Imamsku i mualimsku dužnost vršio je u Donjoj džamiji u Tarevcima od 11. juna 1916. godine (dekret broj 1774/916 od 14. 6. 1916). Rješenjem Kraljevske banske uprave u Banjoj Luci br. 1649 od 2. decembra 1932. godine radi kao vjeroučitelj islamske vjeronauke u osnovnoj školi u Modriči. Umro je 1965. godine i ukopan je u mezarju uz Donju džamiju u Tarevcima u blizini mezara hafiza Kadrića i hafiza Bege Sendijarevića. Danas u Tarevcima nema njegovih potomaka.⁹⁷

Hafiz Husejn-ef. Baltić

Hafiz Husejn-ef. Baltić, sin Halilov, rođen je 1885. u Modriči. Završio je dva razreda Svirac medrese u Gradačcu i dva razreda medrese u Odžaku, koju

94 Popis članova džematskog medžlisa Modriča od 22. 6. 1909; Birački spisak iz 1909. godine; Završni račun vakufa Gradašćevića za 1919. godinu. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

95 Fadić Fazlić, nav. dj., str. 398.

96 Spisak učenika gračaničke medrese iz 1907. godine. Arhiva medžlisa Islamske zajednice Gračanica. Vidjeti: Fadić Fazlić, nav. dj., str. 366.

97 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

je pohađao od 1903. do 1905. godine. Za vrijeme boravka u medresi u Odžaku završio je hafizluk. Njegov muhaffiz bio je hafiz Salih-ef. Dubinović. Na hafiskoj dovi prisutan je bio i derventski kadija Smajlbegović.⁹⁸ Prvobitno je radio kao mujezin u Šić džamiji u Modriči od 27. maja 1907. godine, kasnije i kao imam u toj džamiji. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Ahmed-ef. Bijelić

Hafiz Ahmed-ef. Bijelić, sin Begin, rođen je 1894. godine u Donjem Srebreniku (Dželikani). Završio je Svirac medresu u Gradačcu. Pripovijeda se da je imao izuzetno lijep glas. Prvo je radio kao muallim u džematu Brdo u Gradačcu, od 1920. godine do polovine aprila 1931. godine, a zatim kao muallim u Čekanićima u Srebreniku od 1931. do 1936. godine. Od aprila 1936. godine do 1957. godine, umjesto hafiza Kadrića, vršio je dužnost imama i muallima u Gornjoj džamiji u Tarevcima. Na dužnost imama u Srednjoj džamiji u Modriči stupio je 1957. godine i tu je radio do smrti 1962. godine. Ukopan je u haremu Srednje džamije u Modriči.⁹⁹

Hafiz Began Mulić

Hafiz Began Mulić rodom je iz Tarevaca, općina Modriča. Prema spisku učenika Murat-kapetanove medrese u Gradačcu od 20. decembra 1906. godine hafiz Began je upisan u medresu 1901. godine. Još kao učenik medrese bio je hafiz. Nema više podataka o ovom hafizu.¹⁰⁰ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Abdulah H. Salihović

Hafiz Abudlah H. Salihović živio je i radio u Modriči krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. Bavio se trgovinom. Iznajmljivao je jedan dućan 1900. godine koji je pripadao vakufu Hadži Bećir-bega Gradašćevića u Modriči. U tom dućanu držao je pekaru. Te je godine plaćao zakupninu od 88 kruna. Nema više podataka o ovom hafizu.¹⁰¹

98 Izjava Nezira Ganibegovića pred sudom u Modriči od 26. 4. 1960. godine u svrhu reguliranja staža i penzije hafiza Baltića. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

99 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac; *Glasnik IVZ*, 1934, br. 5–6, str. 275; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 378.

100 Spisak učenika Murat-kapetanove medrese u Gradačcu iz 1906. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

101 Dokument dužnika vakufu Hadži Bećir-bega Gradašćevića od 1. 9. 1902. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Hafiz Abdulah Herdić

Hafiz Abdulah Herdić rođen je u Modriči, u drugoj polovini 19. stoljeća. Bavio se trgovinom. Prema zaključnom računu Hadži Bećir-begova vakufa u Modriči iz 1930. godine hafiz Abdulah iznajmljivao je jedan dućan.¹⁰² Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Halil-ef. Herdić

Hafiz Halil-ef. Herdić rođen je 1866. godine u Modriči. Završio je medresu u Modriči. Bio je posjednik. Jedno vrijeme radio je kao mujezin u Modriči (1890–1898) i kao treći muallim na modričkoj Mektebi-ibtidaiji od 1898. godine. Imao je troje djece. Ne zna se kada je obavio hadž. Bio je član džematskog medžlisa Modriča 1909. godine.¹⁰³ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Muhamed-ef. Spužić

Hafiz Muhamed-ef. Spužić rođen je 1873. godine u Mostaru. Završio je Ćejvan-begovu medresu u Mostaru i Darul-muallimin u Sarajevu. Bio je imam Mehmed-ćehajine džamije u Mostaru, zatim imam i muallim na Buni i u Gnojnicama kod Mostara. Rješenjem velikog župana u Tuzli br. 2461/27 od 15. jula 1927. godine, radi u narodnoj osnovnoj školi u Modriči, a od 1932. do 1939. godine i u ženskoj stručnoj (zanatskoj) školi. Imam matičar u Modriči bio je od 1929. godine. Također, bio je i prvi muallim u Mektebi-ibtidaiji u Modriči. Hafiz Muhamed umro je 1947. godine. Ukopan je u mezarju uz Šić džamiju u Modriči.¹⁰⁴

Hafiz Bego Sendijarević

Hafiz Bego Sendijarević, sin Hasanov i Šećirin, rođen je 1893. godine u Tarevcima, općina Modriča. Bio je veleposjednik. Zemlja mu je oduzeta 1946. godine. Bavio se trgovinom. Jedno vrijeme bio je mutevelija vakufa u Tarevcima. Prilikom osnivanja Mjesnog odbora *Gajreta* u Tarevcima, kao

102 Zaključni račun Hadži Bećir-begova vakufa za 1930. godinu. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

103 Popis članova džematskog medžlisa Modriča od 22. 6. 1909; Birački spisak iz 1909. godine; Osobnici vjerskih službenika sastavljeni od 2. do 4. jula 1902. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

104 Po kazivanju njegove kćerke Munevire od 1. 8. 2008. godine, hafiz Muhamed je imao sedmero djece: Šefketa, Ešrefu, Mujesiru, Muzafera, Envera, Muhidina i Muneviru. Najpoznatiji među njima bio je Muhidin Spužić, prosvjetni radnik i direktor škole u Modriči. Također, vidjeti: Fadil Fazlić, nav. dj., str. 230. i *Takvim* za 1977, str. 111.

povjerenik sazvao je osnivačku skupštinu 13. marta 1938. godine. Na njoj je izabran za predsjednika Mjesnog odbora.¹⁰⁵ Imao je dva sina, Džemila i Raifa, i tri kćerke, Šazu, Refiku i Džemilu. Umro je 1970. godine. Ukopan je u mezarju uz Donju džamiju u Tarevcima.

Hafiz Muhamed-ef. Džanhodžić

Hafiz Muhamed-ef. Džanhodžić, sin Hasana Sofića, rođen je 1878. godine u Tarevcima, općina Modriča. Završio je Kuršumlju medresu i Darulmuallimin u Sarajevu i jedan razred Šerijatsko-sudačke škole u Sarajevu. Džanhodžići su se ranije prezivali Sofići. Hafiz Muhamed radio je kao imam, hatib i muallim u Tarevcima u Gornjoj džamiji od 18. 10. 1903. do 14. 2. 1914. godine.¹⁰⁶ Naime, po Zapisniku džematskog medžlisa Tarevci od 10. juna 1903. godine njihov raniji imam Hasan-ef. Sofić umro je 1903. godine. Iza sebe je ostavio tri sina: hafiza Muhameda, Ibrahim-ef., kadiju u Vlasenici, i Mustafu. Zatraženo je da se na njegovo mjesto postavi njegov sin hafiz Muhamed. Ovaj je zahtjev i prihvaćen. Na navedenu dužnost hafiz Muhamed podnio je ostavku 14. februara 1914. i prešao na mjesto administratora/perovođe u Vakufskom povjerenstvu u Gradačcu umjesto dotadašnjeg Mustajbega Hurića. Tu se zadržao do 1924. godine. Poslije toga radio je u džematu Alibašići u Omić-mahali, a od 1929. godine bio je džematski imam matičar u Mionici Donjoj. Umro je 10. aprila 1936. godine. Na njegovo mjesto imenovan je Džemal-ef. Hulusić iz Zvronika.¹⁰⁷ Ukopan je u mezarju u Krčevini kraj glavnog puta.¹⁰⁸

Hafiz Junuz-ef. Grabonjić

Hafiz Junuz-ef. Grabonjić rodom je iz Modriče. Završio je medresu u Istanbulu.¹⁰⁹ Prvobitno je radio kao muallim na ihtijati-sunufu pri osnovnoj školi u Modriči. Na dužnosti mujezina i muallima u Bosanskom Šamcu prelazi

105 *Gajret*, 1938, br. 3, str. 88.

106 Dekret Ulema-medžlisa od 18. 10. 1903. godine, br. 2379/03. Dužnost je preuzeo hafiz Hamdija Muminović. Džamija u Gornjim Tarevcima sagrađena je 1891. godine. Tada je Gornja mahala brojala 70 kuća.

107 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

108 Po kazivanju hafizove unuke Fakize Karamedić iz Gradačca, hafiz Muhamed bio je oženjen sa Šahzijom i imao je četvero djece: Edhema, Hatidžu, Šefiku i Hazima. Njegov sin Hazim imao je petero djece: Envera (Dizdar), Fakizu (Karamedić), Erzidu, Maksidu i Mirsadu. Hafiz Muhamed posjedovao je kuću na Kozari kod nekadašnje kuće Abdulkadira Bilajca. Ove podatke o hafizovoj djeci dobio sam od Fakiza Karamedić 29. 7. 2008. godine.

109 Popis vjerskih službenika Sreza gradačačkog, Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, br.15/29 od 19. 2. 1929. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

1925. godine i obavlja ih do 1931. godine. Te se godine vratio u Modriču, gdje je obavljao dužnost džematskog imama. Za imama, hatiba i vaiza Šić džamije u Modriči postavljen je 1. novembra 1934. godine, a nakon smrti hafiza Salih-ef. Dubinovića.¹¹⁰ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Muhamed-ef. H. Ahmetović

Hafiz Muhamed-ef. H. Ahmetović, honorarni vjeroučitelj iz Rogatice, postavljen je za pomoćnika džematskog imama u Jakešu. Spominje se u jednom iskazu o muallimima u nekadašnjem kotaru Gradačac. Navodi se da je tada bio muallim u Jakešu u Modriči. O njemu nema više podataka.¹¹¹ Nije poznata lokacija njegova mezara i godina smrti.

4. Hafizi u Bosanskom Šamcu

Hafiz Husejn-ef. H. Jusufović

Hafiz Husejn-ef. H. Jusufović rođen je 1866. godine u Gradačcu. Prvo je pohađao medresu u Gradačcu, a nastavio medresansko školovanje u Istanbulu. Hafiz Husejn je vršio dužnost prvog muallima u Bosanskom Šamcu od 23. februara 1890. godine, a vjeroučiteljsku dužnost od 8. januara 1894. godine. Osim toga, vršio je i imamsku dužnost u istom gradu. Na tim dužnostima ostao je do 2. oktobra 1907. godine. Na njegovo mjesto došao je hafiz Bećir-ef. Kovačević.¹¹² Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Sulejman-ef. Sulejmanović

Hafiz Sulejman-ef. Sulejmanović rodом je iz Rahića, općina Brčko. Hafiz Sulejman je 12. marta 1911. godine pred ispitnom komisijom u Gradačcu uspješno položio ispit za drugog muallima i mujezina u Carevoj džamiji u Bosanskom Šamcu. Te je godine počeo s radom na navedenim dužnostima u Bosanskom Šamcu, a u martu 1918. godine povjerena mu je uprava Mektebi-ibtidaije.¹¹³ Prilikom obnove rada Kiraethane 1921. godine izabran je u Upravni odbor. Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

110 Fadil Fazlić, nav.dj., str. 399.

111 *Glasnik IVZ*, 1938, br. 1, str. 422.

112 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Hafiz Husejn je imao sina Muharema koji je završio Svirac medresu u Gradačcu i tri razreda medrese u Carigradu i ispit za matičara. Radio je u narodnoj osnovnoj školi u Bosanskom Šamcu. Ujedno je bio imam Careve džamije, imam matičar i vjeroučitelj.

113 Zapisnik Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 12. 3. 1911; dopis Vakufsko-mearifskog saborskog odbora br. 5765 od 19. 3. 1918. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

Hafiz Bećir-ef. Kovačević

Hafiz Bećir-ef. Kovačević nastupio je na dužnost prvog muallima u Bosanskom Šamcu 2. oktobra 1907. godine umjesto hafiza Husejna. Preuzeo je inventar i knjige Mektebi-ibtidaije: osamnaest peštahti, dva hastala, trinaest ćilima, tri kante, ibrik, leđen, sahat, dva jastuka, tri table, tri stolice, serdžadu, maštrafe, četiri furune/peći, bure za abdest i mašice. Navedene dužnosti obavljao je do polovine 1919. godine kada je razriješen te dužnosti od Ulema-medžlisa u Sarajevu.¹¹⁴ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

Hafiz Mustafa-ef. Lelić

Hafiz Mustafa-ef. Lelić rođen je 1881. godine u Bosanskoj Dubici. Pomoćnik džematskog imama u Mrkonjić-Gradu bio je do 5. novembra 1935. godine. Tada je premješten za džematskog imama, matičara, hatiba i muallima u Livno. Na dužnost vjeroučitelja u narodnoj osnovnoj nižoj školi i ženskoj zanatskoj školi u Bosanskom Šamcu nastupio je 1937. godine. Vršio je službu džematskog imama, imama džamije i muallima do penzioniranja 1943. godine.¹¹⁵

Hafiz Abdulah-ef. Srebreniković

Hafiz Abdulah-ef. Srebreniković rodom je iz Srebrenika. Prvobitno njegovo prezime bilo je Srebrenik. Po spisku učenika Murat-kapetanove medrese u Gradačcu od 20. decembra 1906. godine, u ovu medresu upisan je 1901. godine. To znači da je završio ovu medresu. Hifz Kur'ana savladao je za vrijeme medresanskog školovanja. Poznato je da je učio hafiske mukabele uz ramazan u gradačaćkim džamijama 1913. i 1922. godine s hafizima Husejnom Avdićem i Ahmedom Bijelićem. Hafiz Abdulah zatražio je 14. marta 1939. godine dozvolu za nošenje bijele ahmedije.¹¹⁶ Oženio se Zlatom iz Omeragića kod Gradačca. Imao je sina Abdulah-ef. i dvije kćerke koje su umrle veoma mlade. Nastanio se u Bosanskom Šamcu, gdje je pomagao u obavljanju vjerskih poslova. Nije poznato kada je umro. Ukopan je u Bosanskom Šamcu. Njegov sin Abdulah-ef., koji je završio Behram-begovu medresu u Tuzli, službovao je kao imam u Bosanskom Šamcu, Bosanskom Brodu, Olovu, Duvnu i Prijedoru.¹¹⁷

114 Dopis Ulema-medžlisa u Sarajevu br. 1694/19 od 6. 11. 1919. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

115 Fadil Fazlić, nav. dj., str. 379.

116 Djelovodni protokol imamata Gradačac za 1939. godinu, redni broj 237.

117 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac. Podatke o hafizovoj djeci dobio sam 23. 8. 2012. godine od njegova unuka Mirsada Srebrenikovića

Hafiz Salih-ef. Alić

Hafiz Salih-ef. Alić završio je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Na dužnostima mujezina i muallima u Bosanskom Šamcu proveo je od 1931. do 1936. godine. Naslijedio je hafiza Junuz-ef. Grabonjića. Poslije hafiza Saliha dužnost je preuzeo Salih Zukić. Nema dostupnih podataka o porijeklu hafiza Salih-ef. Alića.¹¹⁸

Hafiz Fehim-ef. Fisović

Hafiz Fehim-ef. Fisović doselio se u Bosanski Šamac 1863. godine. Za vrijeme imama Mula Alije bio je muallim i mujezin prije 1891. do smrti 1897. godine. Njegovu dužnost preuzeo je hadži Jusuf-ef. Kapetanović.¹¹⁹

Hafiz Salih Vajzović

Hafiz Salih Vajzović rođen je 1883. godine u Užicu, u Srbiji. Doselio se u Bosanski Šamac iz Užica za vrijeme progona muslimanskog stanovništva iz Srbije 1863. godine. Bio je uspješan trgovac. Registrirao je trgovačku radnju naveliko 1913. godine. Prilikom obnove rada Kiraethane 1921. godine izabran je u Upravni odbor.¹²⁰ Hafiz Salih nije obavljao nikakve vjerske službe. Umro je 1963. godine u osamdesetoj godini života. Ukopan je na mezarju u Bosanskom Šamcu.¹²¹

Hafiz Alija

Hafiz Alija, sin Ibrahimov, doselio se u Bosanski Šamac iz Užica 1863. godine. Kada se doselio, imao je 45 godina, što znači da je rođen 1818. godine. Imao je jednu magazu koja graniči s imanjem imama Mehmed-ef.¹²²

koji živi i radi u Zagrebu, u Hrvatskoj. Podatak o službovanju hafizova sina Abdullah-ef. dobio sam, također, od njegova sina Mirsada. U listu *Pravda* objavljena je informacija o vjenčanju Abdullah-ef., muallima i mujezina u Bosanskom Šamcu, sa Zumretom, kćerkom Derviša Nezirović, dana 13. septembra 1936. godine. Vidjeti: *Pravda*, Sarajevo, 18. 9. 1936, br. 31, str. 10.

118 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

119 Dopis Kotarskog ureda kao Šerijatskog suda u Gradačcu br. 260 od 2. 3. 1891. godine. Dopis Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 13. 3. 1897. godine. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

120 Kemal Nurkić, Izet Šabotić, nav., dj., str. 63; Esad Tihčić, *Bosanski Šamac kroz historiju od postanka naselja do završetka Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 2005, str. 94.

121 Nišane su podigli njegov sin Namik i kćerka Meliha. Autor ovog rada posjeduje fotosnimak njegova mezarja.

122 Kemal Nurkić, Izet Šabotić, nav., dj., str. 63–65.

Hafiz Mehmed, sin Hasanov

Hafiz Mehmed, sin Hasanov, doselio se u Bosanski Šamac iz Užica 1863. godine. Kada se doselio, imao je 45 godina. To znači da je rođen 1818. godine. Imao je jedan dućan u Bosanskom Šamcu.¹²³

Hafiz Mehmed, sin hadži Hafizov

Hafiz Mehmed, sin hadži Hafizov, doselio se u Bosanski Šamac iz Užica 1863. godine. Kada se doselio, imao je 30 godina, što znači da je rođen 1833. godine.¹²⁴

Hafiz Abdulah

U prvobitnom popisu doseljenika u Bosanski Šamac nije bilo hafiza Abdulaha. On se doselio kasnije, ali prije 1875. godine. Podatke o ovom hafizu pruža nam defter nekretnina Gradačac iz 1875. godine.¹²⁵

Hafiz Hamid

U prvobitnom popisu doseljenika u Bosanski Šamac nije bilo hafiza Hamida. On se, zasigurno, doselio kasnije, ali prije 1875. godine. Podatke o ovom hafizu pruža nam defter nekretnina Gradačac iz 1875. godine.¹²⁶

Hafiz Husejn

U prvobitnom popisu doseljenika u Bosanski Šamac nije bilo hafiza Husejna. On se, zasigurno, doselio kasnije, ali prije 1875. godine. Podatke o ovom hafizu pruža nam defter nekretnina Gradačac iz 1875. godine.¹²⁷

Hafiz Bego

U prvobitnom popisu doseljenika u Bosanski Šamac nije bilo hafiza Bege. On se doselio kasnije, ali prije 1875. godine. Podatke o ovom hafizu pruža nam defter nekretnina Gradačac iz 1875. godine.¹²⁸

123 Isto, str. 66.

124 Isto, str. 66.

125 Isto, str. 62.

126 Isto, str. 63.

127 Isto, str. 65.

128 Isto, str. 66

5. Hafizi u Odžaku

Hadži šejh hafiz Salih Efendizade Omer-ef.

O hadži šejhu hafizu Salihu Efendizade Omer-ef. zna se da je umro 1837. godine i da je ukopan u mezarje kod džamije u Odžaku. Po njegovu imenu može se zaključiti da je obavio hadž, da je bio derviški šejh i da je bio hafiz.¹²⁹

Hadži hafiz Ibrahim Ismailović

Hadži hafiz Ibrahim Ismailović, sin Huseinov, rođen je 1865. godine u Kotorskom, općina Doboj. Njegov otac Husein imao je tri sina: hafiza Ibrahima, Mustafu i Saliha. Po kazivanju njegovih potomaka, Husein (1830–1890) je protjeran iz Leskovca u Srbiji i nastanio se prvo u Modriči, pa u Kotor-skom. Hafiz Ibrahim doselio se s porodicom u Odžak 1890. godine. Tu je postao hafiz i hadžija. Hafiz Ibrahim imao je tri sina: hafiza Sulejmana, Huseina i Hasana. Bio je oženjen Hanifom Škrebo. Umro je 1925. godine.¹³⁰

Hafiz Sulejman-ef. Ismailović

Hafiz Sulejman-ef. Ismailović, sin hafiza Ibrahima, rođen je 1890. godine u Odžaku. Odselio se u Sanski Most i tamo radio kao kadija i imam. Prilikom obavljanja jedne dženaze 1941. godine teško je ranjen te je nakon 14 dana umro. Bio je oženjen Čamilom Abdulfendić (1879–1965). Ukopan je u Sanskom Mostu.¹³¹

Hafiz Arif-ef. Džananović

Hafiz Arif-ef. Džananović rođen je 1885. godine u Odžaku. Završio je medresu u Odžaku. Bio džematski imam i imam matičar u rodnom mjestu. Rješenjem Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu br. 144117/18 od 9. jula 1918. godine, obavljao je vjeroučiteljsku dužnost u narodnoj osnovnoj školi u Odžaku. Prilikom osnivanja Mjesnog odbora *Gajreta* u Odžaku 24. augusta 1930. godine izabran je za sekretara. Proglašen je za najboljeg muallima i vjeroučitelja na području Banjalučkog muftijstva 1935. godine. Umro je 1947. godine i ukopan je u mezarju kod džamije u Odžaku.¹³²

129 Prilikom snimanja starih nišana u spomenutom mezarju u augustu 2008. godine naišao sam na njegovo ime.

130 Podatke o Ibrahimu dobio sam 7. 9. 2011. godine od njegova unuka Huseina Husike Ismailovića, sina Huseinova, iz Odžaka.

131 Isti izvor.

132 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 400.

Hafiz Ahmed-ef. Emić

Hafiz Ahmed-ef. Emić rodom je iz Odžaka. Rođen je 1895. godine. Završio je medresu u Odžaku. Imamsku službu obavljao je u staroj Eski džamiji u Modriči od 1920. godine. Mualimsku službu obavljao je u ženskom mektebu u Modriči. Umro je 1958. godine. Ukopan je u haremu Srednje džamije ili Eski džamije u Modriči.¹³³

Hafiz Adem Hodžić-Mehić

Hafiz Adem Hodžić-Mehić rodom je iz Odžaka. Bio je brat hadži Ibrahima zvanog Hadži Medo. Oženio se kćerkom Rešid-age Maglajlića iz Odžaka. Umro je veoma mlad.¹³⁴

Hafiz Hamdi Kučuk

Hafiz Hamdi Kučuk rodom je iz Odžaka. Živio je i radio krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. Prilikom izgradnje Bijele džamije u Gračanici 1914. godine dao je novčani prilog. Umro je u Odžaku i ukopan je u mezarju prekoputa džamije.¹³⁵

Hafiz Mehmed, sin Mustafin

O hafizu Mehmedu, sinu Mustafinom, poznato je samo da je umro hidžretske 1290, odnosno 1873. godine. Ukopan je u mezarju kod džamije u Odžaku.

Hafiz Agan-ef. Hodžić

Hafiz Agan-ef. Hodžić rodom je iz Odžaka. Živio je i radio krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. Oko 1930. godine živio je u Jablanici. Mualimsku dužnost u Gacku obavljao je od 21. septembra 1936. godine. Za džematskog imama u Ulogu imenovan je 4. oktobra 1939. godine, a u Kladnju 17. decembra 1942. godine. Prilikom osnivanja Mjesnog odbora *Gajreta* u Jablanici 31. jula 1932. godine izabran je u Nadzorni odbor.¹³⁶ Nije poznata lokacija njegova mezara kao ni godina smrti.

133 Fond vjerskih službenika. Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.

134 Fadil Fazlić, nav. dj., str. 399.

135 Isto.

136 Isto, str. 400.

Hafiz Abdulahhasib-ef. Fazlić

Hafiz Abdulahhasib-ef. Fazlić rođen je u Odžaku 1892. godine. Završio je Darul-muallimin u Sarajevu 1917. godine. Svoj životni i radni vijek proveo je u Sarajevu obavljajući razne vjerske dužnosti: bio je imam SAGR-hadži Mehmedove džamije (1911–1926) i Hadži Sejjidin-džamije u Sarajevu (1937–1943), pomoćnik džematskog imama u Sarajevu (1942–1943), muallim u mektebu Ahmed-age Hende na Vratniku (1912), muallim u mektebu hadži Osman-bega Dženetića (1926) i džuzhan i musebbih Gazi Husrev-begove džamije (1941–1942). Nakratko je radio kao džematski imam u Derventi, od 12. marta do 12. novembra 1934. godine. Biran je u Glavni odbor *El-Hidaje*. Poginuo je prilikom bombardiranja Sarajeva 29. novembra 1943. godine. Ukopan je u mezaristanu Grlića brdo u Sarajevu.¹³⁷

Hafiz Amar Tukić

Hafiz Amar Tukić rođen je 1990. godine u Odžaku. Sa svojim roditeljima živi u mjestu Re'sul-Haimi u Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Tamo je završio osnovnu školu i hifz Kur'ana u centru El-Faruk u Dubaiju. Dobio je posebnu nagradu za najbolje memoriranje kur'anskog teksta. Svečanost dodjele diplome hafiza održana je 12. augusta 2004. godine u Dubaiju.¹³⁸

Hafiz Muhamed Savkić

Hafiz Muhamed Savkić rođen je 1978. godine u porodilištu u Gradačcu. Njegovo je porijeklo iz Odžaka, gdje je živio s roditeljima do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine. Završio je medresu "Dr. Ahmed Smajlović" u Zagrebu 1997. godine. Upisao se na Filozofski fakultet u Sarajevu. Učenje hifza započeo je u Kataru, gdje je boravio određeno vrijeme 1995. godine, a završio ga u Sarajevu pred muhaffizom Džihanom Bukvićem. Hafiska dova proučena je 28. maja 1998. godine u Begovoj džamiji u Sarajevu.¹³⁹

6. Zaključak

1. U okviru predmeta ovog istraživanja, koje se odnosi na hafize u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku u posljednjih dvije stotine godina, utvrđena je brojka od 108 hafiza koji su na razne načine bili povezani sa spomenutim mjestima. Ta je činjenica utjecala na njihovo uvrštavanje u

¹³⁷ Isto, str. 400–401.

¹³⁸ *Preporod*, 2004, br. 21, str. 3; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 401.

¹³⁹ *Preporod*, 1998, br. 12, str. 7; Fadil Fazlić, nav. dj., str. 389–390.

ovaj rad. Hafizi su stekli različito obrazovanje – srednje ili visoko – i vršili su razne profesionalne dužnosti. Među njima je bilo muftija, muderrisa, kadija, imama, hatiba, muallima, mujezina, trgovaca, zanatlija i poljoprivrednika. Najveći broj hafiza završio je neku od gradačaćkih medresa, uglavnom Svirac medresu, a manji broj neku od medresa u Modriči, Odžaku, Sarajevu, Mostaru ili Istanbulu. Od njih su četverica živi, dok su ostali davno preselili.

2. Svi navedeni hafizi spadali su u društvenu elitu svog vremena, s obzirom na njihovo obrazovanje i utjecaj koji su zasigurno imali. Evidentna je njihova vrlo značajna uloga i učešće u tadašnjem društvenom životu, a posebno njihov doprinos vjersko-prosvjetnom i kulturnom životu zajednice.

3. Ovaj je rad prilog biografijama navedenih hafiza i istraživanju vjerskog i kulturnog naslijeđa muslimana Bošnjaka u Bosni i Hercegovini u preciziranom razdoblju. Rad može poslužiti kao poticaj za dodatne istraživačke radnje, kako bi se otkrili novi hafizi koji, moguće, nisu navedeni u ovom radu. Mada je dostupna izvorna građa za izradu ovog istraživanja izuzetno reprezentativna i referentna, uvijek postoji mogućnost otkrivanja novih izvora koji bi mogli dati podatke o još nepoznatim hafizima. A njih sigurno ima.

Summary

Huffaz al-Qur'an in Gradačac, Modriča, Bosanski Šamac and Odžak

This article presents short biographies of people who memorized the Qur'an and who, based on their place of birth and/or work, came from or lived during the last 200 years in the northern Bosnian towns of Gradačac, Modriča, Bosanski Šamac and Odžak. Ninety-eight *huffaz* are listed including 55 from Gradačac, 16 from Modriča, 15 from Bosanski Šamac and 12 from Odžak near Modriča. The great majority of them were educated in Bosnia, while a few studied in Turkey. Most of them worked in the religious and education sector. All were socially active and made notable contribution to the religious, educational and cultural life of the Muslim community.